

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Mezinárodních studií

Bakalářská práce

2016

Zuzana Wisniowski

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Mezinárodních studií

Zuzana Wisniowski

**Komparace politických procesů László Rajka,
Rudolfa Slánského a Władysława Gomułky**

Bakalářská práce

Praha 2016

Autor práce: **Zuzana Wisniowski**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.**

Rok obhajoby: 2016

Bibliografický záznam

WISNIEWSKI, Zuzana. *Komparace politických procesů László Rajka, Rudolfa Slánského a Władysława Gomułky*, Praha, 2016, 53 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut Mezinárodních studií. Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Abstrakt

Bakalářská práce se věnuje komparaci vybraných politických procesů v Československu, Maďarsku a Polsku. Práce je koncipována tak, aby přinesla komplexní pohled na problematiku, konstrukci a specifika procesů s László Rajkem, Rudolfem Slánským a Władysławem Gomułkou. Na základě komparace jednotlivých procesů objasním klíčové souvislosti a rozdíly, které mohly vést k odlišnému vývoji v případě Gomułka. Cílem práce je najít důvody, proč Gomułka nebyl postaven před soud a odsouzen stejně jako ostatní vybraní představitelé komunistických stran.

Abstract

The bachelor dissertation is focused on selected political trials in Czechoslovakia, Hungary and Poland. The purpose of the dissertation is to provide complex view on the topic, structure and specifics of trials with László Rajko, Rudolf Slansky and Władysław Gomułka. I will explore the context of the events based on comparison of the individual trials. I will also look for the differences which could have led to different development in Gomułka's trial.

The goal is to find reasons, why Gomułka was not brought to justice and sentenced as other chosen representatives of communist parties were.

Klíčová slova

Politické procesy, Rudolf Slánský, László Rajk, Władysław Gomułka, Československo, Maďarsko, Polsko, komunistická strana

Keywords

Political trials, Rudolf Slansky, László Rajk, Władysław Gomułka, Czechoslovakia, Hungary, Poland, Communist Party

Rozsah práce: 71 528

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Zuzana Wisniowski

Poděkování

Tímto bych rád poděkovala svému vedoucímu práce Doc. PhDr. Jiřímu Vykoukalovi, CSc., za jeho cenné rady a odbornou pomoc. Své rodině za podporu po celou dobu mého studia.

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Zuzana Wisniowski

E-mail:

wisniowski.zuzana@gmail.com

Studijní obor:

Studijní obor 6702K: Soudobé dějiny - kombinované bakalářské studium

Semestr a školní rok zahájení práce:

2015/2016

Semestr a školní rok ukončení práce:

2015/2016

Vedoucí bakalářského semináře:

doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Název práce:

Komparace politických procesů László Rajka, Rudolfa Slánského a Władysława Gomułky

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Práce se zabývá vybranými politickými procesy v regionu Střední Evropy- Maďarsku, Československu a Polsku. V těchto zemích byly vybrány procesy, kde ústřední postavou byly představitelé komunistických stran a to László Rajk, Rudolf Slánský a Władysław Gomułka. Cílem práce je na základě komparace jednotlivých procesů objasnit důvody, proč u případu s Władysławem Gomułkou došlo k odlišnému vývoji, tj. proč se vyšetřování neposunulo k tvorbě soudního procesu a ke Gomułkově odsouzení.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Oproti původnímu cíli práce, který byl spíše teoretický a pohlížel na politické procesy z pohledu politického směřování země, se práce posunula více ke konkrétnímu rozboru jednotlivých procesů. Práce je postavena na studii tří procesů a jejich komparace. Hlavní změnou je vytýčení jiného cíle celé bakalářské práce. Práce využívá komparativní metody k objasnění důvodů, kvůli kterým nedošlo k odsouzení Władysława Gomułky. Poslední úpravy práce směřovaly k jinému uspořádání kapitol a podkapitol, tak aby vznikl celistvější text a práce byla uspořádána chronologicky.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

1. Úvod 10
2. Sovětská politika a její vliv na politické procesy 18
3. Předpoklady pro přípravu politických procesů v jednotlivých zemích 20
4. Proces s László Rajkem 24
5. Proces s Rudolfem Slánským 29
6. Proces s Władysławem Gomułkou 36
7. Komparace procesů 43
8. Závěr 48
9. Použitá literatura 50

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

GOUGH, Roger (2006): Good Comrade: Janos Kadar, Communism and Hungary, GBR: I.B. Tauris, London, dostupné z ProQuest ebrary dne 3. 1. 2016.

IRMANOVÁ, Eva (2008): Maďarsko v éře sovětizace, Mezinárodní a politické aspekty, Nakladatelství Kristina Kaiserová – Albis International, Ústí nad Labem

KAPLAN, Karel (2000): StB o sobě, Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha

KAPLAN, Karel (2009): Kronika komunistického Československa, Klement Gottwald a Rudolf Slánský, Barrister & Principal, Brno

KAPLAN, Karel (1992): Zpráva o zavraždění generálního tajemníka, Mladá Fronta, Praha

KAPLAN, Karel a PALEČEK, Pavel (2001): Komunistický režim a politické procesy v Československu, Barrister & Principal, Brno

KERSTEN, Krystyna (1990): Narodziny systemu Władzy Polska 1943 – 1948, Kantor Wydawniczy SAWW, Poznań

KONTLER, László (2002): Dějiny Maďarska, Nakladatelství Lidové noviny, Praha

KÜRTI, László (2002): Youth and the State in Hungary, Pluto Press, London.

PACZKOWSKI, Andrzej (2000): Půl století dějin Polska 1939-1989, Academia, Nakladatelství Akademie věd ČR, Praha

PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference pořádané ve dnech 14-16. dubna 2003 v Praze, Prius, Brno.

PTASIŃSKI, Jan (1983): Pierwszy z trzech zwrotów, czyli rzecz o Władysławie Gomułce, Krajowa agencja wydawnicza RSW, Warszawa

SCHMIDT, Mária (2005): Zákulisní taje, Nové aspekty historie procesů s Algerem Hissem (USA), László Rajkem (Maďarsko) a inscenovaných procesů ve východní a střední Evropě, Občanský institut, Praha

STRZELECKI-GOMUŁKA, Ryszard a SALWA- SYZDEK, Eleonora (2003): Między Realizmem A Utopią: Władysław Gomułka We Wspomnieniach Syna, Studio Emka, Warszawa

WERBLAN, Andrzej (1988): Władysław Gomułka Sekretarz Generalny PPR, Wydawnictwo „Książka i Wiedza“ RSW, Warszawa

LUKEŠ Igor: The Rudolf Slánský Affair: New Evidence, in Slavic Review, (Spring 1999 Vol. 58, No. 1), online, dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2672994>, staženo dne 4. 1. 2016

KARSAI, László: Crime and Punishment: People's Courts, Revolutionary Legality, and the Hungarian Holocaust, on-line dostupné z: <http://ece.columbia.edu/files/ece/images/karsai2.pdf>, staženo dne 28. 10. 2015

KAMIŃSKI, Łukasz: Why did Gomułka not become a Polish Slansky? In InterMarium (2004, vol. 7, No. 1), online, dostupné z: <http://www.columbia.edu/cu/ece/research/intermarium/vol7no1/kaminski.pdf>, staženo dne 10. 11. 2015

Podpis studenta a datum

Schváleno

Datum

Podpis

Vedoucí práce

Vedoucí bakalářského semináře

Garant oboru

Obsah

1. ÚVOD.....	12
1.1 Vymezení tématu a cíle práce	12
1.2 Odborná literatura	14
2. SOVĚTSKÁ POLITIKA A JEJÍ VLIV NA POLITICKÉ PROCESY.....	19
3. PŘEDPOKLADY PRO PŘÍPRAVU POLITICKÝCH PROCESŮ V JEDNOTLIVÝCH ZEMÍCH	21
3.1 Maďarsko	21
3.2 Československo	22
3.3 Polsko.....	23
4. PROCES S LÁSZLÓ RAJKEM.....	25
4.1 Politická příprava procesu	25
4.2 Vyšetřování a soud.....	27
5. PROCES S RUDOLFEM SLÁNSKÝM	30
5.1 Politická příprava procesu	30
5.2 Vyšetřování a soud.....	34
7. PROCES S WŁADYSŁAWEM GOMUŁKOU	37
7.1 Příprava procesu	37
7.2 Vyšetřování	41
8. KOMPARACE PROCESŮ.....	45
9. ZÁVĚR	49
10. SUMMARY	51
11. POUŽITÁ LITERATURA.....	52
11.1 Literatura	52
11.2 Webové zdroje:	54

1. Úvod

1.1 Vymezení tématu a cíle práce

Pod taktovkou Sovětského svazu se všechny komunistické strany v satelitních státech snažily rychle a efektivně převzít moc v úřadech, spolcích a organizacích, aby eliminovaly opozici a upevnily své výsadní postavení. Jedním z nástrojů upevňování moci se staly politické procesy. Podle rozsahu a charakteru odsouzených lze procesy rozdělit na ty do převzetí a po převzetí politické moci. Procesy před definitivním převzetím moci souvisely s retribucí a zaměřovaly se na válečné zločiny nebo kolaboranty. Postupně se začaly vyvíjet v nástroj, který zajišťoval podporu komunistickým stranám při eliminaci opozice. Během cesty k neomezené moci, posloužily odstranění významným osobností v politice, které vyjadřovali rozdílné názory než komunistická strana. Procesy proti hlavním představitelům opozičních stran pomáhaly k upevnění mocenské a politické nadvlády založené na jediné vládnoucí straně. Aby příprava politických procesů byla dostatečně výkonná, bylo nutné vytvořit v jednotlivých zemích potřebné zákony, směrnice a normy. Tvorbu procesů tak usnadnila legislativa, která zajišťovala ztrátu občanských práv a svobod ve prospěch státu.¹

Kromě potvrzení správnosti komunistické politiky, měly procesy vyvolat atmosféru strachu a odhalovat nepřátele státu. Politické koncepce procesů se různily podle momentální potřeby. Zaměřovaly se na kolektivizaci, církevní politiku, odsouzení světového imperialismu a odhalení vnějších a vnitřních nepřítel státu.² Procesy měly šokovat. Nejvyšší pozornosti se dostalo monstrprocesům. Monstrprocesy s předem vykonstruovaným obviněním, výpověďmi, diváky a propagandou postupně pronikly do všech skupin společnosti. Komunistická strana je začala využívat k prosazení svých politických cílů i k ospravedlnění neúspěchů. Konstrukce monstrprocesů vyžadovala vykreslit obžalované, jako těžké zločince, kteří se dopustili nejhorších zločinů vlastizrady, špionáže a spolčení za účelem vraždy. Cíl procesů podléhal politické ideologii a nejprve se zaměřoval na funkcionáře nekomunistických stran a zástupce emigrace. Po vypořádání a upevnění moci se komunistické vlády zaměřily na

¹ KAPLAN, Karel (1991): s. 75

² KAPLAN, Karel (1999): s. 169

vnitrostátní otázky, na vysoké důstojníky armád, církevní hodnostáře a v neposlední řadě docházelo k odsouzení některých členů komunistických stran.

Pro svou práci jsem si vybrala tři komunistické země: Maďarsko, Polsko a Československo. Z každé země bude předložen jeden proces k porovnání. Těmito procesy jsou: proces s László Rajkem, Rudolfem Slánským a Władysławem Gomułkou. Hlavním tématem vnitrostranických procesů po roce 1948, tj. po sovětsko - jugoslávské roztržce, se stala spolupráce s titovským režimem. Po rozvázání veškerých vztahů s Jugoslávií se slovník žalobců obohatil o další hrozbu. Nyní se do procesů kromě nacionalistické a pravicové odchylky dostávaly konstrukce případů postavené na prosazení titoismu.

Rajkův proces byl postaven na obvinění z jugoslávského nacionalismu a špionáže pro americké tajné služby. Rajk se stal první obětí politických procesů namířených proti členům komunistických stran. Strategie uplatněná u procesu s Rajkem a snaha odhalovat špióny a zrádce se od roku 1949 postupně rozšířila do ostatních satelitů Sovětského svazu. Považuji proto tento proces za začátek čistek v řadách komunistických stran.

Proces László Rajka byl postaven na odhalení rozsáhlé špionáže ve prospěch Spojených států amerických. Ústřední postavu v procesu sehrál Noël Field. Fieldova síť špiónů měla posloužit jako spojovací článek mezi všemi středoevropskými procesy. Field se během druhé světové války poznal s většinou vysoce postavených komunistických funkcionářů, se kterými i po válce udržoval přátelské vztahy. Kontakty měl nejen v Maďarsku, ale i Československu, Polsku a Německu. Z povahy své práce, musel také komunikovat a Allanem Dullem, vedoucím americké zpravodajské služby. Tyto okolnosti se daly snadno zneužít.³ Field byl v rámci procesu s Rajkem zatčen v Praze, pro údajnou výzvědnou činnost pro Američany. Úzké vazby Noëla Fielda na Československo, jeho zapojení do Rajkova procesu i tlak maďarského představitele strany Matyáše Rákosiho, postupně vyústily v obvinění Rudolfa Slánského. Případ Rudolfa Slánského byl Rajkovým procesem přímo ovlivněn a konstruován tak, aby se mu co nejvíce přiblížil.

Polsko mělo kopírovat stejný scénář, ale v aktivitě za ostatními komunistickými státy zaostávalo. Gomułka byl zatčen v roce 1949, jako první ze všech podezřelých osob.

³ KAPLAN, Karel (1992): s. 41

Celá příprava obvinění se však protahovala a v případě nebylo jasno ani po odsouzení Rudolfa Slánského. Paradoxní je, že Gomuška jako představitel Polské sjednocené dělnické strany byl jediným, který odsouzení Jugoslávie neschvaloval a kritizoval nově nastavenou politiku otevřeně.⁴ O další obvinění z titoismu ve spojení s vysokými funkcionáři, v té době už nebyl dostatečný zájem. Bylo tedy nutné najít jiné důvody k obvinění, aby se našel i polský Rajk.⁵ I když výchozí pozice byla ve všech zemích podobná, v Polsku nakonec k procesu a udělení trestu smrti nedošlo.

Cílem práce je na základě komparace jednotlivých procesů objasnit klíčové souvislosti a najít rozdíly, které mohly vést k odlišnému vývoji v případě Gomuška. V závěru práce chci předložit důvody, proč Gomuška nebyl postaven před soud a odsouzen tak jako L. Rajk a R. Slánský. Předpokládám, že z komparace procesů bude možné vyvodit faktory, které případ ovlivnily a umožnily Władysławu Gomuškovi návrat do vysokých politických kruhů jen několik let po vzniku této politické kauzy.

Samotná práce bude rozdělena na pět hlavních částí, na kterou naváže analytická část s porovnáním procesů a závěr. V první kapitole krátce popíšu vliv sovětské politiky a nejdůležitější mezinárodní události, které měly vliv na přípravu a konstrukci procesů. Poté bude stručně rozebrána situace v Maďarsku a příprava politických procesů v zemi. Obdobně tomu bude u Československa a Polska.

Procesy budou popsány ve třech samostatných kapitolách a rozděleny na podkapitoly: *Politická příprava procesu, Vyšetřování a soud*. V těchto kapitolách se soustředím pouze na události přímo související s procesy. Ostatní osoby nebo události zmíním v případě, že mají bezprostřední vliv na přípravu a vyšetřování obviněných státníků. V posledních dvou kapitolách porovnáím zjištěné informace a představím možné odpovědi na výzkumnou otázku.

1.2 Odborná literatura

V práci kombinuji dostupné zdroje. Problematice politických procesů v Československu se věnuje historik Karel Kaplan, který shrnuje dostupné informace o významných politických procesech i o hlavních předpokladech pro jejich vznik. Pro mou práci byly

⁴ PTASINSKI, Jan (1983): s. 120

⁵ KAPLAN, Karel (1992): s. 21

přínosné zejména publikace *Kronika komunistického Československa, Klement Gottwald a Rudolf Slánský* (2009), *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka* (1992) a poté práce Karla Kaplana s Pavlem Palečkem *Komunistický režim a politické procesy v Československu* (2001) a sborník z konference *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“* (2005) utříděný Jiřím Pernesem a Janem Foitzikem.

Naproti tomu se reálné archivní zdroje u případu László Rajka nedochovaly. Většina výpovědí svědků, informací o osudu Rajka i přepisy výslechů, byla zničena krátce po Rajkově smrti nebo v roce 1956. V práci využívám příspěvky jednotlivých historiků, které byly předneseny na výše zmíněné konferenci v Praze a utříděny do sborníku *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“* (2005). I práci Márii Schmidt *Zákulisní taje, Nové aspekty historie procesů s Algerem Hissem (USA), László Rajkem (Maďarsko) a inscenovaných procesů ve východní a střední Evropě* (2005), která srovnává historii procesů Algera Hisse v USA a László Rajka v Maďarsku. Dalším zdrojem informací o událostech spojených s případem pro mě byl životopis Jánose Kádára sepsaný Rogerem Goughem *Good Comrade: János Kádár, Communism and Hungary* (2006) a publikace László Kontlera *Dějiny Maďarska* (2002), i Evy Irmanové *Maďarsko v éře sovětizace, Mezinárodní a politické aspekty* (2008). Pro dokreslení atmosféry procesu a samotného obvinění Rajka byl pro mě užitečný český přepis soudního procesu vydaný v roce 1949 Kulturním a propagačním oddělením sekretariátu ÚV KSČ. Brožura používá původní jazyk komunistických poradců a zachycuje proces a výpovědi svědků v souladu s tehdejší propagandou.

Pro polský politický proces čerpám většinu informací z polsky psaných zdrojů. Mezi hlavní zdroje pro mou práci patří kniha Jana Ptašínského *Pierwszy z trzech zwrotów czyli rzecz o Władysławie Gomułce* (1983), poté práce Eleonory Salwa-Syzdekové a Ryszarda Strzelecki-Gomułky *Między realizmem a utopią. Władysław Gomułka we wspomnieniach syna* (2003) a životopis Andrzeje Werblana *Władysław Gomułka, Sekretarz Generalny PPR* (1988). Informace o politickém pozadí jsem čerpala převážně z knihy Krystyny Kerstenové *Narodziny systemu władzy Polska 1943- 1948* (1990) a Andrzeje Paczkowského *Pół století dějin Polska 1939-1989* (2000).

V práci se budu opírat zejména o zdroje sepsané Karlem Kaplanem, který se problematice procesů v Československu věnuje dlouhodobě a jeho zásluhou je většina politických procesů důkladně rozebrána v odborné literatuře. Kaplan, ostatně i sborník

utříděný Jiřím Pernesem a Janem Foitzikem nahlíží na politické procesy jako na nezákonné využití moci, vrcholný bod popření právního státu, který vyplynul z neomezené totalitní diktatury. Jejich díla jsem vůči komunistickému režimu značně kritická. Oproti tomu publikace Jana Ptasińského a Andrezeje Werblana, které využívám k popisu případu s Władysławem Gomułkou, se kritiky komunistického režimu nevyjadřují. Konání politických procesů spíše konstatují. Obě publikace vyšly v době, kdy Polská sjednocená dělnická strana byla jediným politickým subjektem v zemi a nebylo možné ji otevřeně kritizovat. Krystyna Kersten, stejně jako Paczkowski, jsou již ochotni konstatovat nezákonnost jednání Státní bezpečnosti.

Do protikladu s výše uvedenými důvody pro politické procesy ve střední a východní Evropě se dostává Márie Schmidt a ta uvádí, že procesy začaly jako odplata americkému procesu s představiteli komunistické strany. Uznávám, že na základě skutečností uvedených v knize *Zákulisní taje*, je možné souhlasit, že jedním z důvodů proč Sovětský svaz spustil politické procesy poukazující na infiltraci lidových demokracií americkými špióny, byla i potřeba ovlivnit veřejné mínění v neprospěch Spojených států amerických. Nemyslím si, že by byla jedinou motivací.

K politickým procesům se vyjadřuje i publikace Stewarda Stevense *Komunistické zločiny a CIA*, která představuje procesy ve střední a východní Evropě po roce 1949 jako vyústění důmyslné špionážní operace pod vedením Allana Dullese pod krycím názvem Splinter Factor. Knihu jsem porovnála se skutečnostmi, zjištěnými v ostatních zdrojích, avšak můj názor na vznik politických procesů je odlišný. Tento zdroj pro mne není dostatečně relevantní, protože i sám autor uvádí: „při práci jsem musel použít všechny mně známé novinářské metody. Pohyboval jsem se v oblasti plné polopravd a lží.“⁶

Dále chci stručně shrnout důvody, které přispěly k neúspěchu přípravy politického procesu Władysława Gomułky, tak jak je uvádějí autoři publikací odborné literatury.

Łukasz Kamiński ve svém článku *Why did Gomułka not become a Polish Stalinsky?* reflektuje tři hlavní důvody, proč k procesu nedošlo. Prvním a pro Kamińského nejdůležitějším je smrt J. V. Stalina. Moskva po Stalinově smrti dále netlačila na dokončení procesů, proto se ve všech zemích procesy postupně utlumují. Například v Polsku poté před soud z politických důvodů nepostavili nikoho dalšího. Kamiński jako druhý důvod uvádí, že ani ostatní představitelé PPR neměli motivaci k urychlení

⁶ STEVEN, Steward (2015): s. 7

procesu s Gomuškou. Gomuška ve svých výsleších deklaroval, že si je vědom poměrů ve straně a může obvinít kohokoliv z nich. Bierut se obával, že bude spojován s neúspěšnou kádrovou politikou v polské armádě, stejně tak s organizací Útvaru vnitřní bezpečnosti KBW i s první vlnou zatýkání, bez vědomí generálního tajemníka.

Stejně tak Jacob Berman⁷, který řídil a koordinoval vyšetřování, neměl svědomí zcela čisté. Právě on stál v pozadí většiny rozhodnutí a mohl být dalším vhodným kandidátem na polského Rajka. Dalším faktorem byla emigrace jeho bratra do Izraele a sám Berman byl v kontaktu s Noělem Fieldem. Berman byl vysoce postaveným politikem Polska, na kterého se Field obrátil s žádostí o azyl.

Posledním důvodem, který neumožnil Bierutovi se Gomušky rychle zbavit, mohla být i návštěva Moskvy v roce 1949. V té době Stalin nabídnul Gomuškovi místo ve vedení Sjednocené polské dělnické strany. Neochota vrátit se do vedení strany mohla Gomušku paradoxně ochránit. Z tohoto důvodu nebyl už v roce 1951 vhodným kandidátem procesu, protože nebyl přímou hrozbou.

Jan Ptasieński v knize *Pierwszy z trzech zwrotów, czyli rzecz o Władysławie Gomułce* a Andrzej Werblan v knize *Władysław Gomułka Sekretarz Generalny PPR* přicházejí s dalším důvodem, proč nebyl Gomuška odsouzen. K výše uvedeným přidávají neochotu Gomušky přiznat se k obviněním. Gomuška veškeré důkazy o podvratné činnosti vyvrací, protože došlo k jejich projednání nebo schválení v politickém byru. Pokud by byl ochoten toto zopakovat u veřejného soudu, obvinil by celé vedení strany. Po zkušenosti s Trajčo Kostovem si podobný incident Polsko nemohlo dovolit.

Krystyna Kersten a Ryszard Strzelecki- Gomuška se přiklání k neuspokojivému vývoji obžaloby. Po celou dobu uvěznění není Gomuškovi sdělena obžaloba, důvodem zatčení je pouze obvinění z pravicovo- nacionalistické odchylky. Gomuškův syn jde dál a přímo poukazuje na liknavost vyšetřovatelů Ministerstva bezpečnosti⁸. Neschopnost dovést případ k obvinění a připravit důkazy zachránila jeho otci život. Opakované

⁷ Jacob Berman byl vysoce postavený představitel Polské dělnické strany, byl zodpovědný za otázky bezpečnosti a záležitosti strany. K Bermanovi se scházely veškeré informace zjištěné během vyšetřování politických kauz.

STRZELECKI-GOMUŠKA, Ryszard a SALWA- SYZDEK, Eleonora (2003): s. 178

⁸ I Steven ve své knize uvádí, že s Gomuškou nikdo nechtěl mluvit a členové politbyra ho v době uvěznění nebyli navštívit ani jednou. Během celé doby strávené v Miedzeszynské vile byl u výslechu nanejvíš 15 krát.

STEVEN, Steward (2015): s. 111

výměny na vedoucích pozicích vyšetřovatelského týmu proces zdržují. Poslední kapka přišla po útěku podplukovníka Swiatła do západního Berlína v prosinci 1953. Swiatło, který řídil vyšetřování, předal informace americké CIA.

Útěk Swiatła rozebírá i Mária Schmidt v knize *Zákulisní taje*. Schmidt konstatuje, že Swiatłovo vystoupení v rádiu Svobodná Evropa, kde popisuje aktivity polské státní bezpečnosti, zatčení Gomulky a vazbu procesu na Fieldovi, poslouchalo skoro celé Polsko. Na vyzrazení citlivých informací musely reagovat i ostatní komunistické státy. Propuštění Noëla Fielda a jeho manželky z maďarského vězení, sebralo polským vyšetřovatelům možnost propojit Gomulkův případ na Fieldovu síť špiónů.

2. Sovětská politika a její vliv na politické procesy

Politické procesy byly využívány v Sovětském svazu již krátce po nástupu bolševiků jako nástroj pro udržení a posílení moci. Pro eliminaci opozice neváhali využít i nejhorších prostředků. Klíčové bylo převzetí kontroly nad státní bezpečností a ovládnutí soudnictví. Nezákonné zatýkání postihly všechny vrstvy obyvatel.

Významné stalinské čistky proběhly v letech 1935 - 1938. Teror stalinských procesů vchoval sovětskou tajnou policii GPU i sovětské „poradce“. Pravidlem se stalo použití brutálního mučení a psychického nátlaku na zadržené, kteří byli donuceni přiznat se k politicky připraveným obviněním. Vyšetřovatelé tak byli schopni celý proces s obžalovanými připravit. Soud měl vlastní scénář. Odsouzení nebo svědci byli donuceni vypovídat slovo od slova podle připraveného scénáře procesu. Prostor na vlastní obhajobu neexistoval. Přiznání obžalovaných bylo v podstatě samozřejmostí. Odhaduje se, že během období velkého teroru v SSSR bylo z různých důvodů potrestáno na 4,5 – 5,5 miliónu obyvatel. Mezi nimi vysoce postavení komunisté, bývalí spolupracovníci Lenina nebo většina armádních důstojníků.⁹

Po roce 1947, s ohledem na sovětsko – jugoslávskou roztržku, se pozornost Moskvy obrátila na hledání možných spikleneckých center v satelitních zemích. Teze o mezinárodním „titoistickém“ spiknutí se stala podkladem pro první politické procesy i mezi členy komunistických stran. Do popředí se ke konci roku 1948 dostala i zahraniční politika. Vztahy s Izraelem se postupně zhoršovaly a snaha SSSR prosadit se na Blízkém východě klesala. Sovětský svaz přestal nově vznikající stát podporovat. Od podzimu 1948 byla spuštěna kampaň v tisku, které Izrael označovala za agresora v arabsko - izraelské válce. Ochlazení vzájemných vztahů přispělo k nové vlně antisemitsky motivovaných procesů. Komunistům s židovským původem ve vrcholných funkcích v Sovětském svazu, ale i v socialistických satelitech, byl vytýkán především kosmopolitismus, židovský nacionalismus a propojení s vlivnými kruhy na Západě.¹⁰ Po roce 1951 vedly protižidovské tendence k rozsáhlým personálním změnám v sovětském Ústředním výboru. Od satelitních socialistických republik se očekávalo zapojení

⁹ PEČENKA, Marek a LUŇÁK, Petr a kol.(1999): s. 490.

¹⁰ KAPLAN, Karel (1992): s. 257 – 261.

antisemitismu do konceptu politických procesů, zejména po případu obviněných sovětských lékařů v roce 1952.¹¹

¹¹ PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): s. 22-32.

3. Předpoklady pro přípravu politických procesů v jednotlivých zemích

3.1 Maďarsko

Komunistická strana v Maďarsku se začala prosazovat od ukončení 2. světové války. S podporou Rudé armády, která okupovala maďarské území, byly řízeny aktivity Maďarské strany pracujících MDP¹². Již od roku 1945 byla prováděna postupná eliminace zbylých parlamentních stran. Zejména se jednalo o snahu vytvořit u protikomunistických stran menší frakce nebo posílit vnitřní konflikty. Tento způsob eliminace se nazýval „salámová“ metoda.¹³

Přestože volební výsledek z roku 1945 neodpovídal očekávání (zisk pouze 17 % hlasů), udrželi si komunisté za podpory sovětské armády ve vládě „velké koalice“ křeslo ministra vnitra a dvě další ministerstva. V jejich rukou zůstalo také řízení Státní bezpečnosti ÁVH¹⁴. Od roku 1945 rovněž probíhal masový nábor nových členů. Mezi květnem 1945 a prosincem 1947 tak počet členů komunistické strany vzrostl ze 150 tisíc na 864 tisíc.¹⁵

Svou výsadní pozici MDP upevnila po volbách 15. května 1949. Kandidovala na společné kandidátce Maďarské lidové fronty a získala ve volbách 96 % hlasů. V čele státu se na dlouhou dobu usadil jediný muž - Mátyás Rákosi.¹⁶ Po převzetí moci byly první procesy vedeny proti kolaborantům a spolupracovníkům nacistického Německa. Následovaly zinscenované procesy proti maloročníkům a církevním hodnostářům, například proces s kardinálem Józsefem Mindszentyem, který podřýval pozici MDP.¹⁷

Procesy se odehrávaly před tzv. Lidovými soudy. Tyto tribunály byly složené z jednoho školeného soudce a laických přísedících. Lidové soudy odsoudily do roku 1948 přes tři sta občanů k trestu smrti. Dále bylo v souvislosti s činností Lidových soudů uvězněno několik desítek tisíc lidí v internačních táborech. Celkově byl poválečným

¹² MDP – Magyar Dolgozók Pártja

¹³ VYKOUKAL, Jiří, TEJCHMAN, Miroslav, LITERA, Bohuslav (2000): s. 180-190.

¹⁴ ÁVH – Státní bezpečnost (Állmvédő Hatóság)

¹⁵ KÜRTI, László (2002): s. 84.

¹⁶ KONTLER László 2002: 365

¹⁷ LENDVAI, Paul (2002): s. 342.

vyrovnáváním účtů postižen každý pátý maďarský občan. Paradoxně jen malou část odsouzených tvořili skuteční váleční zločinci.¹⁸

3.2 Československo

V květnu 1945 došlo k obnově československého samostatného státu, do jehož čela byla jmenována prozatímní vláda Národní jednoty. Komunisté ve vládě získali post místopředsedy vlády a ministerstva obrany a vnitra. Vláda schválila Košický program, který předurčil další vývoj země a rozložení sil ve vládě až do konání svobodných voleb. PO květnových volbách 146 si komunistická strana upevnila svou pozici po zisku 40% hlasů v Čechách a 30% hlasů na Slovensku. Díky největšímu počtu míst ve vládě mohla postupně upevňovat svůj vliv v oblastech soudnictví, armády a bezpečnostních složek.¹⁹

K definitivnímu převzetí moci komunistickou stranou až po převratu v roce 1948. „Během únorového převratu [myšleno 1948] a bezprostředně po něm se zvedla vlna perzekucí, represí, nezákonností, zvláště, jež vyvrcholila politickými procesy a politickými vraždami.“²⁰

V Československu byla první konstrukce politického procesu vystavěna proti vrahům A. Schramma v květnu 1948²¹. Milan Choc byl odsouzen k trestu smrti a stal se obětí první justiční vraždy na území ČSR.²²

Politické řízení procesů zajišťovala od roku 1948 pětičlenná komise²³ zřízená v rámci Ústředního výboru Komunistické strany, která na základě předložených podkladů od ministra spravedlnosti, rozhodovala o směřování procesů i výši trestů jednotlivých

¹⁸ KARSAI, László: *Crime and Punishment: People's Courts, Revolutionary Legality, and the Hungarian Holocaust*, on-line dostupné z: <http://ece.columbia.edu/files/ece/images/karsai2.pdf>, staženo dne 28. 10. 2015.

¹⁹ VYKOUKAL, Jiří, TEJCHMAN, Miroslav, LITERA, Bohuslav (2000): s. 123- 159

²⁰ KAPLAN, Karel (2009): s. 231.

²¹ Ústředním motivem případu byla vražda komunistického funkcionáře, kterou měl spáchat Milan Choc pod vedením emigrantů sociálně demokratické strany. Opoziční poslance soud odsoudil v nepřítomnosti. Na tento proces navázaly procesy s dalšími nekomunistickými poslanci: monstrproces s Miladou Horákovou v květnu 1950 a procesy se zástupci národních socialistů a sociálních demokratů.

²² KAPLAN, Karel a PALEČEK, Jan (2001): s. 58.

²³ Pětičlenná komise ÚV KSČ ve složení Zápotocký, Dolanský, Široký, Slánský a Gottwald, měla za úkol přípravu politické koncepce a určovala výši trestů jednotlivých obžalovaných. Obdobné komise působily i v krajských organizacích.

KAPLAN, Karel (1991): s. 86- 87

obviněných. Většina obviněných byla odsouzena na základě zákona o ochraně republiky č. 231/1948 a zvláštní části trestního zákona č. 86/1950. Členem této komise, až do svého odvolání, byl i Rudolf Slánský jako generální tajemník strany a předseda bezpečnostní komise. Byl jedním z rozhodujících členů velkých monstrprocesů s Miladou Horákovou a spol. i v procesech s církevními hodnostáři. Československá Státní bezpečnost a její vyšetřovatelé se drželi linie stanovené Moskvou.²⁴

O sovětské poradce požádala Praha 16. září 1949 až během Rajkova procesu, po nátlaku polských i maďarských představitelů a vedoucího sovětské zpravodajské služby Bělkina. Všichni poukazovali na skutečnost, že v Československu nepřináší vyšetřování spojené s Noělem Fieldem potřebné úspěchy. V říjnu 1949 dorazili první poradci, M. T. Lichačev a N. I. Makarov, do Prahy. Sověští poradci se na přípravě procesů a obvinění podíleli až do roku 1953, do skončení Slánského procesu.²⁵

3.3 Polsko

V Polsku došlo ke vzniku komunisticky orientovaného centra 22. července 1944, kdy byl na Sověty okupovaném území v Lublinu vyhlášen prozatímní výbor PKWN²⁶, který si na základě tzv. červencového manifestu nárokoval legální postavení. Na PKWN navazovala první a druhá prozatímní vláda. Tzv. lublinská vláda podporovaná Moskvou se stala po ukončení 2. světové války diskutovaným tématem na Jaltské konferenci, kde Spojené státy americké i Velká Británie podporovaly exilovou polskou vládu v Londýně. Výsledkem tohoto jednání bylo vytvoření nové polské vlády, která byla organizována na širším demokratickém základě, zahrnujícím politiky z Polska (tedy tzv. lublinskou vládu a jiné polské politiky) a ze zahraničí (tedy exilovou vládu v Londýně). Na Jaltské konferenci bylo odsouhlaseno i konání svobodných voleb, ale nebyl stanoven termín, kdy k nim nejpozději dojde.²⁷

První oficiální volby se konaly až 19. ledna 1947 a podle oficiálních výsledků v nich zvítězil s 80 % Blok demokratických stran vedených komunisty. Prezidentem státu se stal Bolesław Bierut. „Ve skutečnosti došlo v letech 1944 – 1948 k tomu, že Sovětský svaz Polsku násilně vnutil komunismus sovětského typu, bez ohledu na přání lidu či

²⁴ KAPLAN, Karel (2009): s. 239.

²⁵ KAPLAN, Karel (1999): s. 27.

²⁶ PKWN = Polski Komitet Wywolenia Narodowego

²⁷ LITERA, Bohuslav (1995):81

nezávislost země.²⁸ Polsko se však stále opožďovalo za ostatními státy jak vytvořením jednotné strany vedené komunisty, tak organizací politických procesů uvnitř „sjednocené“ komunistické strany.

Od roku 1944 docházelo k vytváření soudů, které soudily zejména fašistických zločiny. Komplexní systém se začal budovat až od 27. dubna 1949, kdy byl schválen balík zákonů transformujících soudnictví podle sovětského vzoru. Kromě zrušení vyšetřujícího soudu a úprav v kompetencích Nejvyššího soudu, došlo k zavedení soudců z lidu. Lidoví soudci prošli pouze 15 měsíčním kurzem a do roku 1953 nahradili až 30 % zaměstnanců ministerstva spravedlnosti. 20. července 1950 sovětský model soudnictví podpořily zákony pro osamostatnění funkce prokuratury. Soudy měly střežit politický systém; hospodářské zájmy, zájmy společnosti a zájmy občanů byly až na druhém místě. Bezpečnostní orgány mohly zasahovat do trestních řízení (zastupovaly funkci vyšetřovacích soudců a kontrolovaly průběh procesů) a prokuratuře předávaly hotové návrhy obžaloby.²⁹

²⁸ DAVIES, Norman (2003): 27

²⁹ PACZKOWSKI, Andrzej (2000): s. 153-154

4. Proces s László Rajkem

4.1 Politická příprava procesu

V červnu 1948 se pozornost maďarské Státní bezpečnosti ÁVH na radu sovětského velvyslance Puškina obrátila k hledání vnitřního nepřítele. Puškin předával zprávy o vedoucích činitelích MDP, v květnu 1949 do Moskvy zaslal rozsáhlé hlášení o vysokých politických činitelích včetně samotného Mátyáse Rákosiho³⁰. K přípravě procesu s ním scházely pouze detaily. Ve stejnou dobu sestavoval v Bukurešti N. I. Lesakov zprávu o ministru zahraničí László Rajkovi, v jeho spisu detaily nechyběly.³¹

Původní záminkou procesu, do kterého měl být Rajk zapleten, bylo spojení s americkou tajnou službou a s Allenem Dullem. Jako prostředník těchto kontaktů měl posloužit Američan Noël Field.

Postava Noëla Fielda nepostrádá na dramatičnosti. Po absolvování univerzity se přidal do diplomatických služeb a posléze pracoval na americkém ministerstvu zahraničních věcí. Během svého předválečného a válečného působení v Evropě se snažil pomáhat interbrigadistům, obětem španělské občanské války i fašismu. Takto se seznámil s desítkami německých, polských, maďarských i československých komunistů. Díky úzkým vztahům s komunistickými činiteli se posléze stal agentem sovětské zpravodajské služby. Po roce 1947 z amerického ministerstva odešel a zůstal v Evropě jako dopisovatel. Díky úzkým stykům v zemích sovětského bloku se obával návratu do USA, kde probíhalo vyšetřování členů Komunistické strany. Snažil se obrátit na své přátele – vedoucí činitele komunistických stran ve Východním Německu, Polsku, Maďarsku i Československu. Na základě kontaktů se mu podařilo získat povolení k pobytu v ČSR.³²

V souvislosti s přípravou procesu požádala ÁVH v lednu 1949 o sledování Fielda a o pomoc s jeho zatčením. Po urgenci maďarských činitelů došlo k jeho zatčení dne 11. května 1949. Field byl vylákán na schůzku do hotelu Palace, kde byl omámen chloroformem a odvezen do Maďarska. Jeho žena Herta, která se dozvěděla o jeho

³⁰ Za nedostatečné bylo vyhodnoceno jeho vystoupení proti trockismu, nebo snahy nezávislosti na sovětských orgánech. Sám Puškin v hlášení uvedl, že se jedná o mstivého člověka, který je na překážku konstruktivním vztahům mezi Sovětským svazem a Maďarskem.

SCHMIDT, Mária (2008): s. 77

³¹ PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): s. 275-276.

³² KAPLAN, Karel (1992): s. 37-45.

zmizení, přijela 4. srpna 1949 do Prahy a začala po něm pátrat. Ke konci měsíce byla i ona zadržena a předána ÁVH.³³

Field³⁴ během svého působení ve Švýcarsku v charitativní organizaci měl za povinnost podávat zprávy o politické a hospodářské situaci v regionu, stejně jako informace o postupu odboje. Zprávy zasílal americké zpravodajské služby pod vedením Allana Dullese. Tyto dopisy a vztahy se západními i komunistickými činiteli, ve kterých pokračoval i po válce, se staly základem pro jeho zatčení a obvinění ze špionážní činnosti.

17. května 1949 se Field v maďarském vězení poprvé přiznal ke spolupráci se zatčeným komunistickým poslancem Tiborem Szönyim. Szönyi byl během války v emigraci ve Švýcarsku, kde se seznámil s Fieldem. Po návratu do Maďarska pracoval jako vedoucí kádrového oddělení ÚV. Byl to právě on, kdo první ve výsleších zmínil jméno László Rajka a posunul vyšetřování jeho směrem.³⁵

Vyšetřování bylo stále vedeno v duchu obvinění z trockistického a imperialistického spiknutí. Jugoslávie a vztahy s ní zatím do případu zahrnuty nebyly. V době přípravy obvinění však došlo k vyhrocení stavu mezi Sovětským svazem a Jugoslávií. Tito připravoval smlouvu mezi Jugoslávií, Řeckem a Tureckem a plně se vymknul z područí Stalina. Do procesu byla přidána i špionáž pro Jugoslávii s cílem vytvořit balkánskou federaci států. Od počátku roku 1949 se změnil i maďarský vztah k Židům. V březnu došlo k rozpuštění Maďarského sionistického svazu, protože spolek měl být napojen na izraelský imperialismus. Koncepce procesu nakonec obsahovala od všech obvinění trochu. Primární cíl procesu trockismus, imperialistické spiknutí a spolupráce s fašisty se postupně rozšířila o titoismus a antisemitismus.³⁶

³³ LUKEŠ, Igor (Slavic Review, Spring 1999): s. 166-170.

³⁴ Pokud měl být Noël Field hlavní postavou všech střeoevropských procesů, je otázkou, proč byl zadržen v Praze a odvezen do Maďarska. V době zatčení se o něj už zajímala československá Státní bezpečnost. Maria Schmidt jako důvod uvádí skutečnost, že Fielda v Maďarsku nikdo neznal a mohl sehrát svou úlohu u moment překvapení. Jeho odhalení mělo vyvolat paniku v ostatních zemích, kde měl Field kontakty mezi vedoucími činiteli.

SCHMIDT, Mária (2008): s. 69

³⁵ PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): s. 275-276.

³⁶ KAPLAN, Karel (1992): s. 46- 49

4.2 Vyšetřování a soud

Na konci května 1949 měl být Rajk členem delegace na zasedání Kominformy v Moskvě. Z účasti byl na poslední chvíli vyškrtnut. Jeho sledování pro účely zapojení do procesu probíhalo od dubna. Konečné rozhodnutí Moskvy o jeho postavení do čela spiklencecké organizace padlo mezi 20. -25. květnem 1949.

Po odsouhlasení zatčení ministra zahraničí Rajka samotným Rákosim, proběhla příprava plánu na zatčení dne 30. května 1949. K zatčení došlo po večerní návštěvě hostů v Rajkově vile. Poté co odešli poslední hosté, příslušníci ÁVH vtrhli do domu, Rajkovi neumožnili nikoho kontaktovat a odvezli ho do věznice.³⁷

V celém případě vystupuje ještě další osoba, které Rajk věřil. János Kádár, jeho blízký rodinný přítel, se kterým se stýkal od konce druhé světové války. Přítel tak blízký, že byl jeho synovi za kmotra. Kádár Rajka vystřídal na pozici ministra vnitra v září 1948.³⁸ Byl to Kádár, kdo způsobil jeden ze základních zlomů v Rajkově psychice během uvěznění.

Rajk se po zatčení nebyl ochoten přiznat k žádnému z předložených obvinění. Obdobně jako Slánský ihned požádal o možnost napsat generálnímu tajemníkovi vysvětlující dopis, který mu bylo povoleno napsat, avšak nikdy nebyl doručen. Po prvním týdnu ve vězení připustil Rajk, že se možná dopouštěl závažných chyb, ale nikdy nebyl špiónem ani se nepokoušel poškozovat MDP.

Po prvních neúspěších vyšetřovatelů byl Rajk konfrontován se třemi zatčenými členy MDP. Mezi nimi byl i Szönyi, který Rajka varoval o způsobech vyšetřování, sám byl již podroben tvrdému mučení a bití. Rajk byl i poté stále přesvědčen, že se nemůže přiznat ke křivým obviněním. Během konfrontace Rajk Szönye osočil ze lži: „Koukej se mi do očí, když to říkáš!“³⁹ Rajk ani po konfrontacích s ostatními členy MDP nepřiznal nic.

Dne 7. června 1949 Rajka navštívil jak Kádár, tak ministr obrany Farkas. Tato komunikace byla nahrána.⁴⁰ V jedné z verzí rozhovoru, se měl Kádár se ujmout vedoucí

³⁷ PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): s. 276-277.

³⁸ GOUGH, Roger (2006): s. 39-41.

³⁹ GOUGH, Roger (2006): s. 41. V originále: „Look me in the eye when you say that! “

⁴⁰ Kádár se později prezentoval tak, že se zatčením, výslechy, ani mučením členů strany neměl nic společného. K některým výslechům se dostal náhodou nebo byl pouze doprovod vyšetřovatelů či Farkase. Obdobným způsobem se začala prezentovat i jeho schůzka s Rajkem. Ani vyšetřování v roce 1991- 1992 nepřineslo jasné důkazy. Objevili se dva svědkové (příslušníci ÁHV), každý se však přiklonil k jiné verzi.

role v diskuzi a snažil se nejprve Rajka přesvědčit, že strana plně souhlasí s jeho zatčením. Předkládal mu situace z jeho života a dokládal na nich, že je zrádcem. Rajk stále odporoval, proto začali apelovat na jeho oddanost straně, posléze mu vyhrožovali i likvidací rodiny.

Právě tato komunikace Kádára a Rajka, se významně liší od verze, která byla předložena v roce 1956 Západu. V této konverzaci nebyla zmínka o přítomnosti Farkase a Kádár Rajka „požádal, aby učinil falešné přiznání v zájmu odhalení Tita. Nebude popraven, byl by pouze tajně odvezen na Krym se svou rodinou, kde dostane významnou pozici pod novou identitou.“⁴¹

Zda výslech probíhal přesně tím, nebo druhým způsobem není možné přesně doložit, jak jsem již uváděla výše, materiály k procesům byly zničeny. Je tedy dost pravděpodobné, že „Západní verzi“ použil Kádár pro vylepšení své pozice při prošetřování Rajkova procesu v roce 1956.

Jisté je, že ani po této intervenci se Rajk k vykonstruovaným zločinům nepřiznal. Představitelé strany schválili použití „zvláštních metod“. Ani po čtyřech týdnech se Rajk ke zločinům nepřiznával, i když byl často blízko smrti. Až 27. června písemně připustil přiznání k lehčím částem obvinění. Po dalších osmi dnech odporu se Rajk definitivně vzdal a přiznal se ke všemu. Určitou roli také hrálo to, že byla zatčena jeho žena a do rukou Státní bezpečnosti se tak dostal i jeho několikaměsíční syn.⁴²

Protože maďarští vyšetřovatelé neměli zkušenosti s přípravou velkých monstrprocesů, byli do Budapešti pozváni sovětští poradci pod vedením Bělkina, kteří připravili kompletní scénář soudního procesu a naučili ho všechny obžalované.

Soudní proces proběhl 16. – 24. září 1949 ve velkém sále Domu kovodělníků, pod názvem László Rajk a jeho společníci. Předsedou prokuratury byl Gyula Alapi a předsedou soudního senátu Lidového soudu dr. Peter Jankó. Před soudem stálo

GOUGH, Roger (2006): s. 44.

⁴¹ GOUGH, Roger (2006): s. 44. V originále: “ask him to make a false confession for the sake of exposing Tito. He would not be executed, merely spirited away to the Crimea with his family, and given an important position under an assumed identity.”

⁴² PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): s. 278.

včetně Rajka osm obžalovaných (Tibor Szönyi, András Szalai, Lazar Branko, Pála Justuse, Milan Ognjenovics, Gyorgy Pálffy, Béla Korondy⁴³).

Rajk měl tak dobře naučenu svou výpověď, že při dotazu předsedy soudu, kdy se narodil, odpověděl podle protokolu v květnu, i když správně je v březnu. Poslední den přelíčení v závěrečné řeči Rajk uvedl: „[...] Jsem v takové situaci, že mohu být stručný. Činy vypočtené v žalobě jsem při vyšetřování a výslechu před lidovým soudem do podrobností uvedl a přiznal. [...] musím říci, že plně souhlasím s převážnou částí vývodů pana státního zástupce, [...] pokud jde o mne, ať je již rozsudek lidového soudu jakýkoliv, považuji ho za spravedlivý.“⁴⁴

Rozsudky padly 24. září 1949 podle Rákosiho návrhu odsouhlaseného Stalinem. Vyneseny byly tři rozsudky smrti – Rajk, Szönyi, Szalai; Branko a Justus byli odsouzeni k doživotnímu žaláři, Ognjenovics k devíti letům. Zbylí dva důstojníci armády z nichž jeden byl plukovník policie? byli předáni vojenskému soudu, kde byli také odsouzeni k trestu smrti.⁴⁵

Rozsudky byly vykonány ráno dne 15. října 1949. Rajk již osvobození nepředpokládal, před vykonáním rozsudku ve své cele napsal dopis své ženě a synovi, který nikdy nedostali.⁴⁶

⁴³ Tibor Szönyi – poslanec a vedoucí kádrového oddělení ÚV MDP (trest smrti), András Szalai- vládní činitel (trest smrti), Lazar Brankov - vyslanec rady, který před zatčením působil na jugoslávském vyslanectví (doživotí), Pál Justus - člen národního shromáždění (doživotí), Milan Ognjenovics- vládní činitel (9 let), Gyogy Pálffy – general poručík armády (rozsudek přesunut na vojenský tribunál), Béla Korondy- plukovník policie (rozsudek přesunut na vojenský tribunál)

viz Dostupné online: http://www.totalita.cz/proc/proc_01_05.php, staženo dne 14. 4. 2016

⁴⁴ *László Rajk a jeho společníci před lidovým soudem* (1949): 250- 260.

⁴⁵ KAPLAN Karel (1992): s. 47.

⁴⁶ PERNES, Jiří A FOITZIK, JAN (2005): s. 280.

5. Proces s Rudolfem Slánským

5.1 Politická příprava procesu

Již od října 1949 se u zadržených činitelů Komunistické strany objevovalo Slánského jméno. Tehdy však platilo, že je zakázáno ptát se zadržených ne vedoucí činitele KSČ. Slánského tak zmínky o něm v dokumentech předkládaných Bezpečnostní komisí neznervózňovaly. První změna přišla po zatčení brněnského krajského tajemníka Otty Šlinga. Šling byl přítelem Slánského, to on ho do funkce v krajské organizaci dosadil. Osobně se na schůzi projednávající jeho provinění neúčastnil. V té době byl na léčení a dalo by se říci, že tato událost v něm vzbudila první obavy.

Koncepce procesu směřovala k politickému spiknutí Šlinga a Švermové. Oba se měli snažit převzít moc v Komunistické straně a odstranit Gottwalda i Slánského.⁴⁷ Obvinění Marie Švermové vyplynulo zřejmě z jejich intimního vztahu se Šlingem. I když se od zatčení pro Švermovou situace nevyvíjela příznivě, nakonec ji sovětsí poradci do hlavního procesu nezařadili. Nezávisle na procesu se Slánským byla odsouzena v rámci vykonstruovaného procesu s krajskými tajemníky k doživotnímu vězení. Ve vězení strávila nakonec pět let. Důvodem, proč nebyla zařazena do procesu, mohlo být i její manželství s uznávaným národním hrdinou Janem Švermou, její obvinění tak mohlo vyvolat negativní reakce v KSČ.⁴⁸

I tak byli zajatí členové KSČ pro sovětské poradce málo významní. Hlavně politická koncepce (svrhnutí hlavních činitelů, spojení s titoisty, snaha o nastolení kapitalismu) nebyla nic nového. Po roce 1950 bylo vhodné využít i prvky antisionismu. Ve výpovědích zatčených se tak od února 1951 začalo více objevovat jméno Slánský. Bezpečnostní komise o změně vyšetřování nebyla plně informována, protože informace o Slánském nebyly součástí vyšetřovacího spisu, ale tajných dokumentů. Ministr vnitra Kopřiva se proto obrátil přímo na Gottwalda, zda je možné Slánského přímo vyslýchat. Gottwaldův souhlas neznamenal úplné uvolnění rukou sovětským poradcům a vyšetřovatelům. Nově bylo možné pouze zaznamenat výpovědi zatčených, pokud o Slánském budou hovořit sami. Což úplně stačilo, protože poradci tuto podmínku nedodržovali. Důležité informace o vedoucím činiteli byly 20. července 1951 zaslány i Stalinovi. „Dostali jsme usvědčující materiály o soudruhu Slánském a soudruhu

⁴⁷ KAPLAN, Karel (2009): s. 239-241.

⁴⁸ PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): s. 91.

Geminderovi. Považujeme materiály za nedostatečné a myslíme, že zde není žádný důvod k obvinění.“⁴⁹ Na základě nedostatečných důkazů byl odvolán vrchní sovětský poradce Bojarskij, kterého nahradil poradce Besčasnov.

Stalin dal volné ruce také Gottwaldovi a Zápotockému k urovnání situace ve vedení strany. Na ÚV KSČ dne 6. září 1951 byl Slánský odvolán z funkce generálního tajemníka strany. Stalin se rozhodl pro Gottwalda nejspíše z důvodů větší oblíbenosti tohoto politika ve státě a rozhodnutí nahrály i tendence k odstranění politiků s židovskými kořeny, obdobně jako v Sovětském svazu.⁵⁰

Slánský nebyl sesazen ze všech svých funkcí, pouze odvolán ze sekretariátu strany, avšak získal novou funkci místopředsedy vlády. Vždyť to nebylo ani několik týdnů, co Slánský obdržel u příležitosti svých 50. narozenin nejvyšší vyznamenání Řád socialismu. Slánský proto na schůzi ÚV vystoupil se sebekritikou jako řádový člen KSČ. Sebekritika, která se poté stala základním pilířem při výsleších a pro tvorbu procesu, obsahovala přiznání pochybení v kádrové politice strany, umožnění proniknutí škůdců a zrádců do vysokých funkcí, což bylo způsobeno nedostatečnou ostražitostí při výkonu funkce generálního tajemníka.

Ani výslechy zatčených členů KSČ, probíhající od února 1951, nepřinášely žádné nové skutečnosti, na základě kterých by bylo možné Slánského zatknout. Konstrukce vyšetřování se od okamžiku povolení výslechů směřovaných na osobu Slánského Gottwaldem změnila. Nově se snažili označit Slánského za vedoucího spiklenecké skupiny, avšak důkazy chyběly. 9. listopadu 1951 přišel vyšetřovatelům dopis, který představoval skoro zázrak.

Hlavním podkladem dalšího postupu se tak stal dopis, který zadržela StB. Dopis byl adresovaný „Velkému metaři“ tj. Slánskému. V dopise byl upozorněn na nebezpečí zatčení a zejména v něm byla nabídka k útěku za hranice ČSR. Dopis představoval vítanou pomůcku a pomoc z patové situace v případě.

Jak uvádí ve své knize Karel Kaplan (*Komunistický režim a politické procesy v Československu*), původně se předpokládalo, že se jednalo o připravený důkaz z dílny Státní bezpečnosti, který měl dopomoci k posunu v případě Slánský.⁵¹ Po prvním

⁴⁹ KAPLAN, Karel (2009): s. 243-245.

⁵⁰ PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): s. 89.

⁵¹ LUKEŠ, Igor (Slavic Review, Spring 1999): s. 163.

odmítnutí zatčení Slánského Stalinem, a to kvůli nedostatečným důkazům, bylo nutné mít v ruce něco věrohodného a možnost útěku za hranice tím důkazem byla. Nasvědčovala tomu i informovanost Moskvy - již dva dny po předložení dopisu přijel z Moskvy Mikojan s příkazem k zatčení. Tentokrát Stalin souhlasil. K samotnému zatčení Slánského došlo v noci 24. listopadu 1951⁵²

Podle odhalených důkazů z archivu skupiny OKAPI⁵³ pod velením generála Františka Moravce byl dopis dílem této špionážní skupiny napojené na americkou kontrarozvědku. OKAPI se zaměřilo na své největší protivníky – Klementa Gottwalda, Bedřicha Reicina a Rudolfa Slánského. OKAPI se snažilo oslabit vliv těchto činitelů, nebo je nějakým způsobem zdiskreditovat. Po změnách v Polsku a odvolání Gomučky bylo jasné, že dalším terčem bude někdo z vysokých politiků v ČSR. Nejasné bylo, na koho se obrátí pozornost Státní bezpečnosti a kdo se stane vedoucím spikleneckého hnutí. Vývoj událostí nasvědčoval tomu, že to bude Slánský. Po oslavách jeho 50. narozenin, kdy k jeho jubileu nebyla otisknuta zdravice z Moskvy, i v souvislosti s jeho odvoláním z funkce generálního tajemníka, bylo všeobecně jasné, že to bude Slánský.

Skupina proto začala připravovat jeho emigraci na Západ. Akce se ujal major František Ostrý. Právě z dokumentace majora Ostrého pochází důkazy o vytvoření dopisu v zahraničí. Pomocí Herberta Kauderse⁵⁴ našel a pro předání dopisu vytipoval Danielu Kaňkovskou, která měla být Slánského milenkou. Kauders měl znát citlivé informace z okolí Slánského, ale nebyl to on, kdo přišel s nápadem poslat mu dopis s výzvou k emigraci.

Převozem dopisu přes hranice ČSR byl pověřen kurýr Rudolf Nevečeřal. Zajímavé je, že Nevečeřal nesl pro Slánského i falešné doklady, které mu měly umožnit přechod hranic. K dokladům se Státní policie nedostala, jinak by nebylo nutné zjišťovat totožnost adresáta. Co se stalo s doklady, není známo. Je možné, že se staly podkladem

⁵² LUKEŠ, Igor (Slavic Review, Spring 1999): s. 130-131.

⁵³ Organizace byla založena v roce 1951, rozpuštěna byla v roce 1952, jednalo se o emigrantskou zpravodajskou skupinu, která pracovala pod vedením generála Moravce, a byla napojena na americkou zpravodajskou službu. Skupina vysílala agenty do Československa, kde sbírali informace s cílem oslabit pozici komunistické strany.

Dostupné online: <http://www.praguecoldwar.cz/kent.htm>, staženo dne 27. 12. 2015

⁵⁴ Kauders byl v Československu ve vězení pro hospodářské delikty a v roce 1951 se mu podařilo utéci za hranice. Podle dostupných informací měl být autorem dopisu Velkému metařovi. Není však jasné, zda dopis napsal pod vedením OKAPI, nebo StB.

pro zatčení, které přivezl Mikojan. Ten byl totiž s obsahem dopisu seznámen a o situaci věděl.⁵⁵

O dopisu se dozvídáme více z vyšetřovacího spisu Daniely Kaňkovské⁵⁶. Kaňkovská nikdy nebyla milenkou Slánského a přímý vztah nebo možnost dokumentaci mu předat neměla. Sama znala Herberta Kauderse. Možná to bylo důvodem, proč si ji pro předání dopisu vybral. Dopis se opravdu den po přechodu státních hranic dostal do rukou StB, předal jim je dvojitý agent Rudolf Nevečeřal. Zda Moravec věděl o tom, že Nevečeřal byl dvojitým agentem, není známo - nejsou důkazy. Státní bezpečnost měla dost času pro vyhotovení kopie dopisů i k zaslání kopií do Moskvy. V dopisech bylo obsaženo tajné heslo, které bylo následně vysíláno v rádiu Svobodná Evropa.⁵⁷

Skutečností je, že Kaňkovská se dopisu, který jí byl předán, zalekla. Zavolala svého známého příslušníka bezpečnosti Ladislava Doubravského a chtěla dopisy odevzdat. Ten jí to však rozmluvil a nabádal ji k předání dopisů Slánskému. K tomu se však Kaňkovská nikdy neodhodlala a dopisy ve svém bytě spálila. Státní bezpečnost ji a Slánského tak již nemohla zatknout při předání dopisů a k procesu měla jen své fotokopie.

Zda se akce Velký metař vyvíjela neuspokojivě, nebo to byl další možný scénář odstranění Slánského z funkce, není přesně známo. Ani šetření skutečností, týkajících se dopisu, při obnově procesu a rehabilitaci odsouzených v roce 1962 nepřineslo pádné důkazy. Většina podkladů na ministerstvu vnitra a Státní bezpečnosti, i doklady československé kontrarozvědky, byly zničeny za záhadných okolností v roce 1955.⁵⁸ „Slánského případ se od jara 1951 vyvíjel k politickému procesu, Velký metař jen posun urychlil.“ Po konzultaci na Hradě (za účasti ministra vnitra Koptívy, zpravodajce Prchala, Gottwalda, Zápotockého a Čepičky) byl urychleně připraven plán na zatčení Slánského v noci 24. listopadu 1951.⁵⁹

⁵⁵ PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): s. 59-85.

⁵⁶ I přesto, že se D. Kaňkovská pokusila bezprostředně po obdržení předat dopisy StB a s policií spolupracovala, byla zatčena ve stejný den jako Slánský a odsouzena k 13 letům vězení.

⁵⁷ LUKEŠ Igor: The Rudolf Slánský Affair: New Evidence, in Slavic Review, (Spring 1999 Vol. 58, No. 1), online, dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2672994>, staženo dne 4. 1. 2016, s. 178

⁵⁸ KAPLAN, Karel (1991): s. 132.

⁵⁹ KAPLAN, Karel (2009): s. 252-264.

5.2 Vyšetřování a soud

Slánský měl zkušenosti s tvorbou procesů, věděl o zacházení s vězni, průběhu vyšetřování. To bylo možná i jedním z faktorů, které mu ve vazbě přitěžovaly, byl to donedávna on, kdo souhlasil s dlouhými nočními výslechy u vězňů, odpíráním spánku, psychickým i fyzickým trýzněním, odpíráním stravy, se samovazbou.⁶⁰ Nyní se sám ocitl v pozici vyšetřovaného.

Slánský si hned po zatčení přál jediné, mít možnost napsat Gottwaldovi o své nevině a požadovat, aby ho ve straně neodsoudili jako zrádce. Věděl, že pokud ho odsoudí, bude v nevýhodné situaci. Pokud by ho odsoudili, musel by jít proti své straně⁶¹. Dopis Gottwaldovi mu povolen nebyl, napsal ale ÚV KSČ. Jeho dopis datovaný 26. listopadu 1951 přišel pozdě. Kritika jeho činů a odsouzení za jeho činy přišlo ve vedení bezprostředně po jeho zatčení. Komunističtí představitelé ho odsoudili bez znalosti jeho provinění. Z 22 přítomných funkcionářů ho kromě Ďuriše odsoudili všichni.⁶²

V prvních týdnech vyšetřování ve věznici v Ruzyni Slánský u výslechů přiznával pouze své politické chyby, které odpovídaly jeho sebekritice v září 1951. Z důvodů neúspěchů se vyšetřovatelé rozhodli nasadit mu do cely spoluvězně agenta. Bohdan Benda, bývalý člen KSČ, měl Slánského navádět k přiznání a podrývat jeho psychiku. Z cely podával na denní bázi hlášení. Až po novém roce 1951 se Slánský uvolil k drobným přiznáním v linii vyšetřování k „trockistickému zakolísání“, nechtěl se však přiznat k úmyslnému poškozování strany. V této době začali konfrontovat Slánského i s ostatními zadrženými. Zejména Löbl a London, kteří již byli ve vězení skoro rok, s vyšetřovateli spolupracovali a Slánského obviňovali z vykonstruovaných spiknutí, ve kterých měl mít hlavní roli.

Psychický nátlak vyšetřování a vazby Slánský neunesl a ke konci ledna 1952 se pokusil o sebevraždu uškrcením. Poslední kapkou pro něj bylo uvěznění jeho ženy Josefy, která

⁶⁰ KAPLAN, KAREL A PALEČEK, PAVEL (2001): s. 101.

⁶¹ U vyšetřovaných, nebo obviněných se používalo nátlaku, který apeloval na jejich oddanost straně. Této taktiky se využívalo zejména u vrcholných činitelů KSČ. Pokud již bylo jejich obvinění odhaleno veřejně, byli nuceni se přiznat, protože strana již nemůže ustoupit od svých veřejných prohlášení. Odpor vůči straně by mohl být vykládán jako provokace a zneužit službami Západu.

KAPLAN Karel (2002): s. 71, 100

62 PERNES, JIŘÍ A FOITZIK, JAN (2005): s. 286 a 293.

byla držena ve věznicí ve Hvozdech, posléze ve Veselíkově u Votic a před procesem strávila i určitou dobu v Ruzyni.⁶³

Po návratu z nemocnice se v únoru začal přiznávat k nepřátelské činnosti. Hlavní linii (trockismu, sionismu, snahu o obnovení kapitalismu) vyšetřování začal potvrzovat a podle požadavků vyšetřovatelů i vypovídat až koncem jara a léta 1952. V září 1952 se výsledky omezily a došlo ke snížení tlaku na Slánského. Na cele mu byly povoleny knihy a nemusel na noční výslechy. Jediné, co odmítal, byla snaha o odstranění Gottwalda a plánování jeho smrti. V říjnu a listopadu se Slánský spolu s ostatními obviněnými začali učit výpovědi k procesu s „Protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským“.⁶⁴

Soudní líčení bylo naplánováno na 20. -27. listopadu 1952. Hlavním prokurátorem byl Josef Urválek, soudcem Jaroslav Novák, obhájcem Slánského Vladimír Bartoš. Soudní přelíčení proběhlo bez závažnějších problémů, všichni obžalovaní se drželi svých předepsaných výpovědí. Jediným slabším místem bylo obvinění Slánského z plánování a vraždy Jana Švermy. Slánský již předtím odmítal v této souvislosti vypovídat podle nařízení vyšetřovatelů a vyhrožoval, že celý proces bude sabotovat. Poslední rozhodnutí o zapojení svědka⁶⁵, který měl dosvědčit Slánského vinu, padlo až těsně před jeho vystoupením u soudu. Poradci a prokurátor se tak rozhodli po telefonické konzultaci s Gottwaldem svědka nepředvést.⁶⁶

Slánský byl i bez svědectví byl uznán vinným z velezrady, vyzvědačství, sabotáže a vojenské zrady a odsouzen k trestu smrti. Stejně tak bylo odsouzeno dalších 10 členů spikleneckého centra (Bedřich Geminder, Otto Šling, André Simone, Karel Šváb, Otto Fischl, Rudolf Margolius, Josef Frank, Vladimír Clementis, Ludvík Frejka, Bedřich Reicin⁶⁷). Je nutno podotknout, že těchto jedenáct odsouzených bylo židovského

⁶³ SLÁNSKÁ Josefa (1969): s. 145-164.

⁶⁴ PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): s. 292-332.

⁶⁵ Svědkem měl být partyzán, který bojoval během Slovenského národního povstání. Tento svědek měl dosvědčit účast Slánského na Švermově smrti, kterou Slánský odmítal přiznat. Slánský před vystoupením svědka vyhrožoval, že pokud svědek vystoupí, shodí celý proces a nebude se před soudem držet navrhnutého scénáře.

KAPLAN, Karel (2009): s. 338- 339

⁶⁶ PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): s. 339.

⁶⁷ Bedřich Geminder – vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSČ (trest smrti), Otto Šling- vedoucí tajemník KV KSČ (trest smrti), André Simone- vedoucí stranického tisku (trest smrti), Karel Šváb – náměstek ministra vnitra (trest smrti), Otto Fischl- velvyslanec v NDR (trest smrti), Rudolf Margolius- náměstek ministra zahraničního obchodu (trest smrti), Josef Frank – člen PÚV a sekretariátu ÚV KSČ (trest smrti), Vladimír Clementis- ministr zahraničních věcí (trest smrti), Ludvík Frejka- vedoucí

původu. Zbylí tři obžalovaní, Artur London, Evžen Löbl a Vávro Hajdů, byli odsouzeni k doživotnímu vězení.

Pouze týden po vynesení rozsudků 3. prosince 1952 se konala poprava jedenácti odsouzených oběšením. Žádostem o milost prezidenta nebylo vyhověno. Slánský sám ani žádost nesepsal, natolik Gottwalda znal - věděl, že kvůli obavám ze Sovětů stejně milost neudělí.⁶⁸

národohospodářského odboru Kanceláře prezidenta republiky (trest smrti), Bedřich Reicin – náměstek MNO, divizní general (trest smrti), Evžen Löbl- náměstek ministra zahraničního obchodu (doživotí), Artur London- náměstek ministra zahraničních věcí (doživotí)

KAPLAN, Karel (1994): s. 135 - 139

⁶⁸ PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): s. 342.

7. Proces s Władysławem Gomułkou

7.1 Příprava procesu

Procesy proti vnitřnímu nepříteli strany a jméno Władysława Gomułky se začalo objevovat po několika konfliktech uvnitř strany. Gomułka z pozice generálního tajemníka se dostal do opozice proti prezidentovi Bolesławu Bierutovi strany už v roce 1948. Na Gomułku začaly poukazovat tři zásadní spory. První konflikt vznikl v průběhu a během příprav slučování Polské socialistické strany s komunistickou Polskou dělnickou stranou PPR⁶⁹. Druhý se datuje do stejného období a souvisí s nesouhlasným stanoviskem Gomułky k odsouzení Jugoslávie. Když byla odsouzena nezávislost Komunistické strany Jugoslávie na Sovětském svazu, byl to právě Gomułka, který se sporem nesouhlasil. Sám byl zastáncem větší nezávislosti na Sovětském svazu a ve své zemi se snažil o rozvoj v souladu s historickým vývojem a tradicí.⁷⁰ Posledním konfliktem byl nejspíše i boj o stranické postavení a vedoucí úlohu v zemi mezi Gomułkou a Bierutem.

Rozpory mezi formálně nestranickým Bierutem, který zastával pozici prezidenta, a generálním tajemníkem PPR Władysławem Gomułkou se začaly vyhrcovat při snaze o eliminaci socialistických nebo sociálně demokratických politických stran. Komunistická strana potřebovala posílit svou pozici po úspěšných volbách v roce 1947. Stejně jako v ostatních státech bylo nutné po eliminaci opozice dosáhnout sloučení levicově orientovaných stran. Přípravy na slučování začaly v roce 1948. Gomułka zastával názor, že slučování stran má probíhat vzájemným prostupováním dle názorové shody.

V projevu 3. 6. 1948 shrnuje svůj názor na slučování stran. Požadoval, aby nedošlo k eliminaci jedné strany na úkor druhé. Sjednocení mělo vytvořit silnější stranu s širokou podporou. Základem nově vznikající strany bylo dělnické hnutí, které se bude rozvíjet v souladu s polskou tradicí, vývojem i aktuální realitou. Tento názor představoval základ polské cesty k socialismu. Referát, který Gomułka přednesl, byl překvapením. Nebyl schválen ústředním výborem. Pro ostatní členy politbyra to bylo neakceptovatelné. Polsko, které se zpožďovalo za ostatními socialistickými státy ve vytvoření jednotné strany, potřebovalo proces urychlit, ne zpomalit. Gomułka v referátu

⁶⁹ PPR Polskiej Partii Robotniczej

⁷⁰ Gomułka si uvědomoval, že Sovětský svaz potřebuje pro garanci nově stanovených státních hranic i jako vhodného partnera pro potvrzení politické pozice Polské dělnické strany.

vyjadřoval své názory, kterých se držel v minulosti i budoucnosti.⁷¹ Generální tajemník si za svými názory pevně stál. Jeho kritika, která navazovala na nutnost polského přístupu k nezávislosti a rozvoje v podmínkách historického vývoje, čerpala i z jeho projevů z roku 1946.⁷²

Na vlastním budování polského socialismu se shodli se Stalinem v letech 1944 - 1945. Polsko chtělo postupovat jinými metodami než Sovětský svaz. Domluvili se na pragmatickém přístupu, omezení kolektivizace, zachování polských tradic a vlastním polským tempem. „Od Stalina to byla pravděpodobně pouze hra.“⁷³ Gomułka moc dobře věděl, že všechny sliby se rozplynou, poté co bylo vytvořeno Informbyro. Informbyro jako nástupce tehdejší Kominformy představovalo pro Polsko definitivní potvrzení sovětské nadvlády ve státech a omezení nezávislosti.⁷⁴ Gomułka věřil, že Polsko může definovat svou vlastní cestu k socialismu, kde bude mít dělnická třída rozhodující vliv. Odkazy na poučení se z chyb minulosti a na nutnost nezávislosti Polska v referátu nemohly chybět.

8. června 1948 byla přijata předsednictvem strany písemná rezoluce namířená proti Gomułkovi. Byl obviněn z jednostranného a nepodloženého překrucování tradic dělnického hnutí. Rezoluce vyjadřovala nejednotnost strany a vnitřní rozpory. Gomułka, který očekával podporu uvnitř strany, se jí nedočkal. Navíc netušil, že strana byla mezitím informována o sovětsko- jugoslávské roztržce.

Na kritiku Gomułka odpověděl nabídkou rezignace na svůj post, která však nebyla přijata. 15. 6. 1948 sepsal svou obhajobu do dopisu. Obšrně popsal svůj postoj k polskému vývoji. Jeho názory podporovaly myšlenky marxismu - leninismu, avšak generální tajemník požadoval odlišný vývoj, než jakým se ubíral Sovětský svaz. Jeho představou byla volná aliance států, které zavrhnou kapitalismus a umožní vládu dělnické třídy za účelem budování socialismu. Aliance měla sdružovat socialistické nezávislé státy se společnou vojenskou obrannou politikou. Myšlenky to byly ve své době značně nebezpečné. Pravděpodobně očekával podporu ve straně, například od Spsychalského, se kterým měl přátelské vztahy, žádné se však nedočkal.⁷⁵

⁷¹ KERSTEN, Krystyna (1990): s. 378 - 382

⁷² PTASINSKI, Jan (1983): s. 122

⁷³ STRZELECKI-GOMUŁKA, Ryszard a SALWA- SYZDEK, Eleonora (2003): s. 33

⁷⁴ STRZELECKI-GOMUŁKA, Ryszard a SALWA- SYZDEK, Eleonora (2003): s. 33

⁷⁵ KERSTEN, Krystyna (1990): s. 383 - 385

V tomto kontextu je dobré uvést, že PPR pod vedením Władysława Gomułky bylo jedinou stranou, která nesouhlasila s postupem Sovětského svazu v otázce Jugoslávie. V srpnu 1947, kdy konflikt mezi Stalinem a Titem začal, se Gomułka setkal se Stalinem v Moskvě a nabízel mu zprostředkování ve sporu, což se nesetkalo s úspěchem.⁷⁶ Stalin se mohl obávat, že Gomułka půjde ve šlépějích Tita a bude se snažit o nezávislost stejně jako Jugoslávie. Gomułka se pokoušel hledat jinou cestu k socialismu než Stalin a to by značně oslabilo sovětské zájmy.

V červenci 1948 na zasedání ústředního výboru Polské dělnické strany přednesen zásadní referát Bolesława Bieruta o nutnosti zostření třídního boje. Referát byl namířen proti imperialistickým agentům a cizím rozvědkám. Zasedání se konalo v termínu 6. -7. 7. 1948. Jednání reagovalo na zásadní témata mezinárodních rozměrů. Na programem sjezdu bylo odsouzení Jugoslávie, které navazovalo na zasedání Informbyra v Bukurešti, zostření boje proti vnitřnímu nepříteli, blokáda Berlína a kolektivizace. Zasedání se konalo bez účasti Władysława Gomułky, který byl na nucené dovolené v Kowarech.

Na úvod jednání seznámili účastníky Zawadski a Berman s průběhem jednání Informbyra a odsouzením Jugoslávie. Bezprostředně na ně navázal Bierut, který zasedání řídil a přednesl na jednání i hlavní referát. S ohledem na novou situaci ve světě, je nutné na nepřátele strany pohlížet z širšího hlediska, proti straně nestojí pouze přísluhovači imperialismu, ale hrozí nám i nebezpečí vnitřní – titoismus, uvedl Bierut. Strana se musí nyní zaměřit i na hledání vnitřního nepřítele, protože nebezpečí nepřichází pouze z kapitalistického světa. Zostření třídního boje bylo schváleno ústředním výborem a pouze na jediného nepřítomného padl stín pochybnosti.⁷⁷

Nepřítomnost Gomułky na zasedání byla využita i ke kritice jeho myšlenek o sjednocení Polské socialistické strany a Polské dělnické strany. Referát, který přednesl Gomułka pouhý měsíc před zasedáním tohoto Ústředního výboru, se stal předmětem ostré kritiky. S kritikou před plénum předstoupil Marian Spsychalski. Spsychalski Gomułkova tvrzení napadl i v tisku, když v deníku *Nowe drogi* č. 12/1948 nechal otisknout článek „O jednotné tradici sjednocené strany“. Článek vyšel v době masové kampaně, která podporovala sjednocení obou stran. Odsouzení názorů o rozvoji lidové

⁷⁶ PTASINSKI, Jan (1983): s. 120

⁷⁷ PACZKOWSKI, Andrzej (2000): s. 133-134

demokracie, která není formou diktatury proletariátu, ale je závislá na diktatuře a politice sovětského řízení, Spychalski razantně odmítl. Již v článku naznačil možnost hledat v těchto výrocích nebezpečí pravicovo - nacionalistické odchylky.⁷⁸

Situaci ve straně s Gomuškou ještě na jeho dovolené řešil emisar politbyra Korczyński. Dlouhý rozhovor mezi oběma politiky proběhl 12. 8. 1948 tři dny před návratem do Varšavy. Korczyński na Gomušku naléhal, aby se přizpůsobil podmínkám ve straně a přednesl sebekritiku. Generální tajemník však za svými názory z 3. 6. 1948 stál. V pondělí 16. srpna, když se pokoušel Gomuška znovu převzít své povinnosti generálního tajemníka, nebylo mu to umožněno. Situace ve straně se během několik dní významně změnila v jeho neprospěch. Bouřlivé jednání probíhalo mezi 16. a 23. srpnem v Jastrzebiej Górze.⁷⁹ Politické byro se usneslo, že v pozici generálního tajemníka nahradí Gomušku Bierut. S tím Gomuška zásadně nesouhlasil a argumentoval, že „generálního tajemníka může odvolat pouze ten orgán strany, který ho zvolil.“⁸⁰

Před začátkem jednání Bierut odjel do Moskvy a předložil tam Stalinovi souhrn vývoje situace ve straně. Označil podle historika Czesława Kozłowského⁸¹ Gomušku za hlavního aktéra pravicovo – nacionalistické odchylky a od Stalina požadoval pokyny k dalšímu postupu. Jednoznačným cílem bylo donutit Gomušku k předložení sebekritiky. Na základě písemného vyrozumění z 21. 8. začal Bierut sbírat výpovědi svědků. Gomuškova sebekritika měla být projednána na ústředním výboru PPR v termínech 31. 8. – 3. 9. 1948

Bierut si na úvod jednání vzal slovo a přítomné informoval o své cestě do Moskvy. Otevřeně označil Gomušku za nositele pravicovo – nacionalistické odchylky a referoval o narůstání krize ve straně pod jeho vedením. Jako důkaz předložil výboru Gomuškův dopis Dimitrovovi z roku 1944, který podle něj nesl jasné stopy o podvrtné činnosti, oportunismu, odmítnutí Sovětského svazu jako spojence a vyhledávání aliancí v pravicově orientovaných stranách a u jiných podvrtných živlů. Jeho proslov mohutně

⁷⁸ PTASINSKI, Jan (1983): s. 122

⁷⁹ WERBLAN, Andrzej (1988): s. 570- 571

⁸⁰ KERSTEN, Krystyna (1990): s. 392, v originále: Sekretarza generalnego może zmienić tylko ten organ partii, który go powołał.

⁸¹ KERSTEN, Krystyna (1990): s. 391

podporovali další členové strany, kteří vystoupili se svými svědectvími. Mezi nimi byl I. Loga- Sowiński, A. Kowalski, Z. Kliszko a W. Bieńkowski.⁸²

Předsednictvo strany 3. 9. 1948 přijalo sebekritiku. Gomułka, který původně předkládal pouze několik nedostatků ve svém jednání, se pod tlakem okolností ke všem obviněním přiznal. I přes schválnou rezoluci se sebekritikou zůstal i nadále v politbyru a udržel si i pozici ministra pro získaná území.⁸³

7.2 Vyšetřování

Příprava procesu s Gomułkou měla být postavena na obvinění z pravicově – nacionalistické úchyly. Pro obvinění však chyběly důkazy. Už v červenci 1948 byla vytvořena vyšetřovací komise, které měla pod vedením strany řídit veškeré vyšetřování. Komise podléhala Bierutovi a byla zřízena bez vědomí Gomułky v době, kdy byl stále generálním tajemníkem. Členy komise tvořili: Bierut, Berman, Minc, Spychalski, Radkiewicz a Romkowicz.

V době schválení zostření třídního boje na červencovém sjezdu už bylo rozhodnuto o zatčení Alfreda Jaroszewicze a Włodimira Lechowicze. Oba pracovali pro vojenskou kontrarozvědku a organizačně podléhali oddělení Útvaru vnitřní bezpečnosti KBW⁸⁴, které vedl Marian Spychalski. Před válkou i během okupace úzce spolupracovali se sovětskou tajnou službou a kontrarozvědkou, je tedy pravděpodobné, že působili jako dvojité agenti. Oba působili v AL – GL.⁸⁵ Vyšetřovací komise si od zatčení Jaroszewicze a Lechowicze slibovala zajištění důkazů o vazbách na Gomułku. Spychalski měl v období příprav nejvíce informací, byl jejich přímým nadřízeným, v komisi se zejména snažil o odklonění podezření od své osoby. Romkowicz požadoval jeho zatčení ihned v první vlně, ale nebylo to odsouhlaseno Bierutem. Spychalski měl sloužit jako spojka mezi Jaroszewiczem, Lechowiczem a Gomułkou.

Během tří měsíců do konce roku 1948 bylo zatčeno na 30 osob. S ohledem na velikost případu a citlivé informace byl v únoru 1949 vytvořen speciální tým Ministerstva

⁸² KERSTEN, Krystyna (1990): s. 393- 396

⁸³ WERBLAN, Andrzej (1988): s. 572 - 573

⁸⁴ KBW = Korpus bezpieczeństwa wewnętrzznego, speciální vojenský útvar ministerstva veřejné bezpečnosti

⁸⁵ AL = Armia Ludowa, komunistická partyzánská organizace v období 2. světové války, GL= Gwardia Ludowa, organizace navazující na vedení AL, podléhala velení ze Sovětského svazu

bezpečnosti „Oddělení X.“ pod vedením Anatola Fejgina. Zástupcem byl podplukovník Józef Światło. Zároveň bylo vybudováno samostatné vězení ve vile v Miedzeszyně, které umožnilo samovazby vězňů oproti stávajícímu vězení v Mokótowě. V Miedzeszynu byl později držen i sám Gomułka.⁸⁶

V únoru 1949 se Gomułka v Moskvě setkal se Stalinem, Berijou a Molotovem. Stalin se snažil přesvědčit Gomułku, aby souhlasil s pozicí ve vedení Polské sjednocené dělnické strany.⁸⁷ Gomułka to odmítl, protože by musel nadále spolupracovat s Bierutem a nesouhlasil s výměnou ve vedení PZPR po slučovacím sjezdu.

V rozhovoru se dotkli sebekritiky předkládané Gomułkou na srpnovém sjezdu i dalších témat vztahujícím se k Polsku. O jednání se Stalinem sepsal Gomułka dlouhou rekapitulaci ve dvou vyhotoveních. Svou kopii při návratu z Moskvy ukryl ve své vile. Obával se, že by mohl být ve Varšavě zatčen a chtěl mít v ruce dohodu, kterou se Stalinem učinil. Tento dopis našel při jeho zatčení podplukovník Światło. Dopis, který se následně hledal při revizi Gomułkova procesu v roce 1956, nemohl nikdo dlouho najít. Podle informací Jana Ptasińskiego se o dopisu zmínil až v roce 1972 Franciszek Szlachcic, který potvrdil, že dopis byl ukryt v trezoru Bolesława Bieruta spolu s dalšími materiály k pravicovo – nacionalistické úchylce. Obsah trezoru však Bierut sám zlikvidoval a do archivu strany se materiály nikdy nedostaly.⁸⁸

Protože vyšetřování nepřinášelo žádné důkazy, bylo rozhodnuto o další vlně zatýkání. Na III. Sjezdu PPR 11. – 13. 11. 1949 došlo k vyloučení Gomułky a Spsychalského ze strany a Spsychalski byl 17. 5. 1950 zatčen.⁸⁹ Ani nová vlna zatýkání a uvěznění Spsychalského, který byl ochoten s vyšetřovateli spolupracovat, nepřinesly do vyšetřování potřebné informace. Příprava zatčení a obžaloby se nikam neposouvala. Docházelo k odposlechům Gomułkova bytu a celá rodina byla nepřetržitě sledována agenty Ministerstva vnitra.⁹⁰

V srpnu 1949 vrcholil proces s László Rajkem v Maďarsku. Polské ministerstvo bezpečnosti v Maďarsku zastupuje plukovník Siczy. Napojení maďarského procesu na

⁸⁶ STRZELECKI-GOMUŁKA, Ryszard a SALWA- SYZDEK, Eleonora (2003): s.158- 162

⁸⁷ PPZR = Polskiej Partii Zjednoczonej Robotniczej. Sjednocovací sjezd se konal 15. 12. 1948.

Sjednocení byla podporována masivně v tisku a od září postupně vyjadřovali důvěru nově vznikající straně opoziční strany, organizace i podniky.

⁸⁸ WERBLAN, Andrzej (1988): s. 601 - 601

⁸⁹ PACZKOWSKI, Andrzej (2000): s. 160

⁹⁰ STRZELECKI-GOMUŁKA, Ryszard a SALWA- SYZDEK, Eleonora (2003): s. 40

případ Slánský rozhodne o pozdržení zatčení Gomułky. Oba případy spolu mají souviset a plukovník Siedlecki je pověřen sledováním průběhu vyšetřování a procesu s Rudolfem Slánským. Siedlecki však neodhalil žádné propojení na Slánského ani Rajka.⁹¹

Bez potřebných důkazů bylo rozhodnuto o zatčení Gomułky 2. 8. 1951. Rozkaz k zatčení schválil Bierut. Romkowski jako člen bezpečnostní komise se zatčením nesouhlasil. Ani po roce vyšetřování neměli proti Gomułkovi jediný důkaz. Minc se postavil na stranu Bieruta a argumentoval jednoznačně: „bez obvinění Gomułku můžeme zatknout, na jak dlouho chceme, může sedět třeba i 15 let.“⁹²

Podplukovník Swiatło zatknul Gomułku i jeho ženu Zofii během ozdravného pobytu v Krynici. Gomułka byl odvezen do samovazby v Miedzeszynské vile.

Podle vzpomínek syna Richarda byl Władysław Gomułka koncem roku 1950 velmi nervózní, očekával, že by mohl být zatčen. Dokonce prý uvažoval, že zemi opustí, ale jeho přesvědčení o vlastní nevině mu to nedovolilo. Učinil však jeden významný krok ke své obhajobě. Sepsal své názory a postoje, které měly zachytit jeho náhled na skutečnosti posledních let. Věděl, že se může stát, že bude donucen během vyšetřování nebo u případného procesu uvést lži. Tento dopis byl dobře ukryt a syn ho měl v takovém případě předat Stanislawowu Stommovi nebo Jerzy Turowiczovi z časopisu Tygodnik Powszechny. Dopis obsahoval žádost o předání pravdy západoevropským médiím.

30. 11. 1951 byl Gomułka zbaven poslanecké imunity a na veřejnost se dostala kniha Romana Werfla *Trzy kleski reakcji polskiej*, která shrnuje hlavní rysy jeho obvinění.⁹³

Vyšetřování mělo připravené dvě hlavní linie. První z nich směřovala k plánování převratu a vytvoření sítě spolupracovníků již od doby okupace, která se opírala o důstojníky armády a spojence na klíčových ministerstvech. V tomto směru bylo vyšetřování napojeno na procesy s vysokými důstojníky polské armády v roce 1951. Propojení mezi Tatarovým procesem⁹⁴ a Gomułkou měl zajišťovat Spsychalski, který

⁹¹ PTASIŃSKI, Jan (1983): s. 132

⁹² PTASIŃSKI, Jan (1983): s. 129

⁹³ STRZELECKI-GOMUŁKA, Ryszard a SALWA- SYZDEK, Eleonora (2003): s. 41

⁹⁴ Tatarův proces 1951 – vojenský soud s devíti vysokými představiteli polské armády, kteří byli obžalováni z přípravy kontrarevoluční organizace. Spsychalski měl obviněným pomoci proniknout na vysoké armádní posty. Gomułka měl stát v pozadí celého spiknutí, jak měl později Spsychalski dokázat.

řídil kontrarevoluční špionáž v armádě. Druhá linie vyšetřování se zabývala navazováním styků s pravicově - nacionalistickými skupinami v komunistické straně a obviněním z titoismu. V tomto konceptu se pracovalo s přípravou obvinění během procesu Jaroszewicz & Lechowicz, kde vystupoval Spsychalski jako svědek a obvinil Gomułku z řízení celého spiknutí.

Gomułka v průběhu věznění pročetl všechny materiály z operativního šetření, které se k němu dostaly. Seznámil se s výpověďmi zadržených a dalších svědků. Většinou svědkové uváděli pouze potvrzené informace, pokud s něčím nesouhlasili, byly to většinou Gomułkovy postoje nebo názory. Ovlivňování vypovídajících příslušníky Ministerstva bezpečnosti nebylo úspěšné. Gomułka se řídil přímo informacemi ve spisech, protože měl dobrou paměť, mohl lži vyvracet odkazováním na konkrétní dokumenty nebo zápisy z jednání politického byra. Protože počítal s tím, že veškeré jeho výpovědi budou předkládány vyšetřovací komisi nebo nejvyššímu vedení strany, záměrně poukazoval na svou neochotu k přiznání se k obviněním. Jasně deklaroval, že nebude vykládat lži a pokud ho donutí, nejpozději u soudu vše odhalí, protože své jednání může opřít o existující dokumenty.⁹⁵

Po celou dobu věznění nebylo Gomułkovi sděleno žádné obvinění. Byl držen striktně na samotce, bez kontaktu s okolním světem nebo rodinou. V roce 1953 se rapidně zhoršil jeho zdravotní i psychický stav. Vězení velmi špatně snášel, protože věděl, že pokud bude vůle, odsoudí ho, i kdyby se bránil. Nejistotu snášel podle syna mnohem hůř než při předchozích uvězněních. Po smrti Stalina v březnu 1953 se vyšetřování skoro zastavilo.

3. 10. 1954 byl Gomułka pro nekrózu v noze převezen do ústřední nemocnice a po více než třech letech se dostal mimo Midzeszynskou vilu. 13. prosince 1954 bylo oficiálně ukončeno vyšetřování a Gomułka se mohl vrátit k rodině.⁹⁶

PACZKOWSKI, Andrzej (2000): s. 161

⁹⁵ PTASIŃSKI, Jan (1983): s. 130- 131

⁹⁶ STRZELECKI-GOMUŁKA, Ryszard a SALWA- SYZDEK, Eleonora (2003): s. 44 - 45

8. Komparace procesů

Na základě dostupné literatury jsem v předcházejících kapitolách popsala průběh politických procesů László Rajka, Rudolfa Slánského i Władysława Gomułky. Při popisu jsem se zaměřovala pouze na hlavní protagonisty procesu a záměrně omezila informace o ostatních obviněných nebo politicích, pokud nebyly nezbytné pro vykreslení těchto případů.

Všichni protagonisté byli vrcholnými představiteli komunistických stran ve svých zemích. László Rajk se připojil ke komunistickému hnutí ještě během války, bojoval po boku Mátyáse Rákosiho v občanské válce ve Španělsku a byl jedním ze zakladatelů strany. Jako politik se chopil funkce ministra vnitra, zřídil a instruoval založení Státní bezpečnosti podle sovětského vzoru a stál v pozadí prvních politických procesů proti nepřátelům Komunistické strany MDP. Poté se stal ministrem zahraničí, ač v této funkci byl nucen komunikovat i s vyslancem Jugoslávie, snažil se styky s touto zemí po roztržce omezit, přímo se řídil sovětskými příkazy. Již krátce po válce se seznámil a spřátelil s Jánosem Kádárem, který se stal blízkým rodinným přítelem.

Rudolf Slánský se ke straně připojil velmi mlád, pod vlivem svého staršího bratra, a pro stranu začal krátce na to pracovat. Svou pílí si brzo vybudoval dobrou pozici a zastával důležité funkce v krajských organizacích. Při působení v ostravské organizaci se seznámil s Klementem Gottwaldem a stali se z nich přátelé. Společně budovali základy komunistické strany v Československu.

Władysław Gomułka se ke komunistickému hnutí přidal už před válkou, studoval na Mezinárodní škole Kominterny a svou politickou kariéru začal v Lodži. Před válkou a během okupace byl několikrát uvězněn z důvodu propagace myšlenek komunistického hnutí a již za okupace se stal vedoucím představitel PPR jako nástupkyně předválečné Komunistické strany Polska. Do vrcholné politiky se dostal ihned po ukončení války a zastával funkce nejen ve straně, ale i ve vládě. V roce 1956 vrátil do čela sjednocené strany PPZR a vedl zemi až do roku 1970.

Všichni zkoumaní politici věřili komunismu od počátku a patřili k prvním generacím komunistů ve svých zemích. Rajk i Slánský se na vysoce postavené přátele ve straně po zatčení spoléhali, že jim budou schopni pomoci, ale ti se k nim otočili zády. Gottwald se z obavy před Sověty neodvážil Slánského zachránit, sám měl již v době zatčení

Slánského značně podlomené zdraví a bál se o svou pozici. Kádár Rajkovo postavení zneužil pro posílení své pozice. Snažil se podřídit sovětskému diktátu i za cenu zrady přítele. Nebylo mu to nic platné, do dvou let se i on stal obětí zinscenovaného procesu a ocitl se ve vězení. Měl však štěstí a nebyl odsouzen k trestu smrti. Gomulka byl spíše individualistou i když v době krize v roce 1948 a 1949 doufal v podporu svých kolegů, žádné se nedočkal. Spychalski, jeho dlouholetý spolupracovník, byl ochoten ho veřejně křivě obvinít a zatčení nedokázal zabránit ani Gomůlkův blízký přítel Romkowski, který byl členem bezpečnostní komise. Před samotným zatčením Rajka, Slánského i Gomulky docházelo k hromadným zatýkáním v jejich okolí. Pro Slánského to mohlo být varováním a sám se zatčení bál, ale předpokládal, že po provedení sebekritiky a ztrátě pozice, by se mu nemělo nic stát. Hlavně věřil, že bude upozorněn svým dlouholetým přítelem Gottwaldem. Pro Rajka byla situace jiná, do jeho zatčení se procesy týkaly pouze nepřátel strany. Věřil, že odsouzení jsou opravdu vinní, výslechy a příprava procesů se točila kolem jejich pochybení. Byl přesvědčen, že se do vězení se dostane pouze člověk, který stranu poškozuj. Rajka tudíž ani zatčení spolupracovníků v okolí ministerstva zahraničí neupozornilo na možné nebezpečí. Gomulka na zatčení čekal více než rok, bylo to pro něj období nepohodlí, sledování a obav. Uvažoval dokonce, že zemí opustí, ale neudělal to. Čas, který mu byl dán dlouhým vyšetřováním, využil. Připravil si podklady, obhajobu a pojistku. Dopis, který měl osvětlit jeho postoje.

Po souhlasu Moskvy byli Rajk i Slánský zatčeni ve svých domovech, krátce po pořádání oslavy nebo večírku pro blízké spolupracovníky. Oba se krátce před zatčením pohybovali ve společnosti ostatních komunistických činitelů. Kádár dokonce s Rajkem odpoledne hrál šachy. Nic nenasvědčovalo brzkému zatčení ve večerních hodinách, poté co odejdou poslední hosté. Ihned po zatčení se oba snažili rychle spojit se svými blízkými kolegy, vysvětlit, že se jistě jedná o nedorozumění. Se stranou přeci vyrostli, byli základními pilíři při jejím budování. Musela se stát chyba. Oba se proto snažili napsat vedoucím činitelům svých stran a obhájit se. Slánský věděl, že pokud bude veřejně odsouzen stranou, nic mu již nepomůže. Rajk se i po sepsání dopisu dožadoval setkání s Kádárem. Snad stále doufal, že mu dlouholetý přítel pomůže. Nepomohlo nic.

Zda zatčení Gomulky Moskva odsouhlasila, nebo ne není jasné. Andrzej Werblan naznačuje, že tyto materiály mohly být součástí ztraceného obsahu Bierutova trezoru.

Samotného Gomučku už jednání se Stalinem v únoru 1949 přesvědčilo, že zatčen být může. Jenom nevěděl, kdy a proč.

Ve vazbě se Rajk i Slánský svorně přiznávali pouze k závažným pochybením, která však nebyly záměrným poškozováním strany, natož spolčováním s cílem svrhnout komunistické zřízení. Týdny trvalo, než došlo ke zlomu. Rajka začali nekompromisně mučit tak, že se pohyboval dlouhou dobu na hranici smrti. Slánský mučen nebyl, ale ve vazbě s dlouhými nočními výslechy bez možnosti spánku, tlaku vyšetřovatelů podlehl. Slánský strávil od zatčení do soudního procesu ve vazbě rok. Rajk byl ve vazbě 4 měsíce. Ani dlouhé tři roky nepřesvědčily Gomučku, aby se k obviněním přiznal. I když se ke konci horšil jeho zdravotní stav, vytrval. Běžným nástrojem nátlaku, bylo zatýkání blízkých rodinných příslušníků. Ani zatčení manželky a syna nepomohlo na Gomučku vytvořit dostatečný nátlak. V rámci procesů byly zatčeny i manželky ostatních dvou funkcionářů.

Slánský a Rajk byli konfrontováni ostatními zadrženými, kteří byli ve věznici již kolem jednoho roku. Když již nebylo zbylí, oba se pod nátlakem přiznali ke všemu, co po nich vyšetřovatelé chtěli. Jediným bodem, ke kterému se Slánský odmítal přiznat, byla účast na zavraždění Jana Švermy a příprava vraždy Gottwalda. Zda v průběhu vyšetřování Gomučky došlo ke konfrontaci nebo ne, není ze zdrojů, ze kterých jsem čerpala pro svou práci, jasné. V práci Ptasiňského i ve Vzpomínkách syna se uvádí, že byl držen v úplné izolaci. Během vyšetřování měl pouze přístup k výslechům dalších zadržených.

Jako klíčový rozdíl vidím přítomnost sovětských poradců. Proces Rajka i Slánského vedli oni a byli zodpovědní za konstrukci procesů i přípravu obžaloby. Polské Ministerstvo bezpečnosti se snažilo oběma případy inspirovat, do Maďarska i Československa vyslali své zástupce. Jedno však neudělali. Nepožádali Moskvu o poradce pro vedení procesu. V dostupných zdrojích se nikde neuvádí, že by byl Gomučka, stejně jako ostatní, podroben mučení nebo jiným nátlakovým metodám kromě izolace.

K soudu se případ Gomučky nikdy nedostal. Předpokládá se, že by se na rozdíl od Rajka a Slánského u soudu ke všem bodům obžaloby nepřiznal. Slánský a Rajk se plně podřídil scénáři procesů. Rajk dokonce uvedl chybný termín narození, aby se neodchýlil od plánu přelíčení. Oba byli odsouzeni k trestu smrti oběšením. Na konci

přelíčení ani jeden nevěřil, že by mu mohla být udělena milost, tak o ni nežádali. Slánský se poslední noc před popravou setkal se svou ženou a synem. Rajk jim alespoň napsal dopisy, které nikdy nebyly předány.

Rajkovy pozůstatky byly uloženy do hrobu a opětovný pohřeb jeho ostatků v roce 1956 byl označen za počátek revoluce v Maďarsku. Pro lid se stal hrdinou, kterého uctívali. Na jeho pohřeb přišly tisíce lidí. Slánského tělo bylo zpopelněno a rozprášeno na neznámém místě. Beze stopy, jako by neexistoval. Gomuška se po smrti Bieruta v revolučním roce 1956 vrátil do čela strany a řídil zemi dalších 14 let.

9. Závěr

Politické procesy se staly nástrojem, který dokázal cíleně odstranit opozici a posílit nedotknutelnost komunistických stran pod vedením Sovětského svazu. Jako každá revoluce, i ta komunistická začala postupně požírat vlastní děti. Po využití procesů proti vlastním členům se tento nástroj stal nevyzpytatelným a nebezpečným pro kohokoliv. Jak ukázaly tyto tři vybrané procesy, pozornost se mohla přenést na generálního tajemníka, ministra i řadového poslance. V bezpečí nebyl nikdo. O to zajímavější je situace, kdy perfektně připravovaný a osvědčený postup selže. Cílem práce bylo na základě porovnání procesu v Maďarsku, Československu a Polsku, přijít na skutečnosti, které vedly k úplně odlišnému výsledku. Ač si byly procesy v mnoha ohledech podobné, bylo mezi nimi i několik stejných obvinění a vazeb, jeden skončil zcela odlišně. Proč?

Již úvodu jsem shrnula základní názory, které jsou uvedeny v dostupné literatuře. Důvody, které uvádějí, jsou následující:

- 1) Smrt J. V. Stalina v březnu 1953,
- 2) možné veřejné obvinění vysokých členů politického byra – obavy Boleslawa Bieruta i Jacoba Bermana, že by mohl Gomułka během procesu přednést důkazy, které by poukázaly na jejich nedostatky,
- 3) neochota Gomułky přiznat se k obviněním a spolupracovat s vyšetřovateli,
- 4) liknavost na straně vyšetřovatelů a neschopnost připravit důkazy proti obviněnému v takovém rozsahu, aby bylo možné sestavit obžalobu,
- 5) útěk Jozsefa Swiatła do západního Německa v prosinci 1953,
- 6) propuštění Noëla Fielda z vězení.

Osobně si myslím, že případ ovlivnila další skutečnost, která vyplynula z komparace těchto tří procesů. Polští vyšetřovatelé si nepozvali sovětské poradce. V kapitolách o László Rajkovi i Rudolfo Slánském jsem uváděla, že to byli sovětsští poradci, kteří připravili celou konstrukci případů. Sověti se nebáli využít mučení nebo fyzického nátlaku na představitele strany, neměli k nim žádný vztah. Jejich jediným cílem byla tvorba procesu, který měl vypadat přesvědčivě a odpovídat Stalinovým představám. V případě Gomułky však nebyla stanovena žádná konkrétní vize. Je tedy možné pouze spekulovat, že se Stalin k žádnému obvinění nevyjádřil. Předložené návrhy obžaloby Spychalského i Gomułky neschválila vyšetřovací komise politbyra, nebo je přímo

odmítnul Bierut. Do počátku roku 1953 neměli polští představitelé žádnou obžalobu a po Stalinovi smrti již nebyl nikdo, kdo by ji schválil.

Přikláním se proto k tvrzení, že život Gomułkovi zachránily tyto okolnosti: smrt Stalina, obava činitelů Polské dělnické strany a Bieruta z vlastního obvinění, nedostatečný schopnost vyšetřovatelů Ministerstva bezpečnosti připravit obvinění bez nepřítomnost sovětských poradců, kteří by průběh příprav a výslechů řídili, stejně jako nepřítomnost usvědčujících důkazů.

10. Summary

The bachelor dissertation is focused on selected political trials in Hungary, Czechoslovakia and Poland. For dissertation were chosen political trials against senior representatives of the Communist Parties - Laszlo Rajk, Rudolf Slansky, Władysław Gomułka.

The study is divided into eight chapters. The first and the second part are focused on explaining the current international political situation, the influence of the Soviet Union and the description of the domestic situation in selected countries. In the next three chapters is a description of the political trials. Chapters are divided into two subchapters: *The political trials preparation, Investigation and trial*. This part deals with historical events, domestic political developments and the evolution of selected communist leaders. These chapters are focused only on events directly related with trials.

The following chapter is based on exploring and comparing the structure and specific information about these trials. In the comparison part differences in preparation and investigation of chosen political trials are highlighted. The goal is to find reasons, why Gomułka was not accused at all and sentenced as other chosen representatives of Communist Parties were. The paper captured the views of the authors in the literature, and new findings, that were included into comparison part in this study.

11. Použitá literatura

11.1 Literatura

- DAVIES, Norman (2003): *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy*, Prostor, Praha
- GOUGH, Roger (2006): *Good Comrade: Janos Kadar, Communism and Hungary*, GBR: I.B. Tauris, London, dostupné z ProQuest ebrary dne 3. 1. 2016.
- IRMANOVÁ, Eva (2008): *Maďarsko v éře sovětizace, Mezinárodní a politické aspekty*, Nakladatelství Kristina Kaiserová – albis International, Ústí nad Labem
- KAPLAN, Karel (1991): *Československo v letech 1948-1953, II. část Zákl. Období komunistického režimu*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha
- KAPLAN, Karel (2000): *StB o sobě, Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha
- KAPLAN, Karel (2009): *Kronika komunistického Československa, Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Barrister & Principal, Brno
- KAPLAN, Karel (1994): *K Politickým Procesům V Československu 1948-1954: Dokumentace Komise ÚV KSČ Pro Rehabilitaci 1968*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha
- KAPLAN, Karel (1999): *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948-1956*, Doplněk, Brno
- KAPLAN, Karel (1992): *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Mladá Fronta, Praha
- KAPLAN, Karel a PALEČEK, Pavel (2001): *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno
- KERSTEN, Krystyna (1990): *Narodziny systemu Władzy Polska 1943 – 1948*, Kantor Wydawniczy SAWW, Poznań
- KONTLER, László (2002): *Dějiny Maďarska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha
- KÜRTI, László (2002): *Youth and the State in Hungary*, Pluto Press, London.
- LENDVAI, Paul (2002): *Tisíc let maďarského národa, Tisíc let vítězství v porážkách*, Academia, Praha

- LITERA, Bohuslav (1995): *Od Jalty k začátkům studené války*, Slovanský přehled, Praha
- PACZKOWSKI, Andrzej (2000): *Půl století dějin Polska 1939-1989*, Academia, Nakladatelství Akademie věd ČR, Praha
- PEČENKA, Marek a LUŇÁK, Petr a kol.(1999) : *Encyklopedie moderní historie*, Libri, Praha
- PERNES, Jiří a FOITZIK, Jan (2005): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference pořádané ve dnech 14-16. dubna 2003 v Praze, Prius, Brno.
- PTASIŃSKI, Jan (1983): *Pierwszy z trzech zwrotów, czyli rzecz o Władysławie Gomułce*, Krajowa agencja wydawnicza RSW, Warszawa
- SCHMIDT, Mária (2005): *Zákulisní taje, Nové aspekty historie procesů s Algerem Hissem (USA), László Rajkem (Maďarsko) a inscenovaných procesů ve východní a střední Evropě*, Občanský institut, Praha
- SLÁNSKÁ Josefa (1969): *Report on my husband*, Hutchinson & Co., London
- STEVEN, Steward (2015): *Komunistické zločiny a CIA, Výbušnina, Operace CIA Splinter Factor*, Eko - Konzult, Bratislava
- STRZELECKI-GOMUŁKA, Ryszard a SALWA- SYZDEK, Eleonora (2003): *Między Realizmem A Utopią: Władysław Gomułka We Wspomnieniach Syna*, Studio Emka, Warszawa
- VYKOUKAL, Jiří, TEJCHMAN, Miroslav, LITERA, Bohuslav (2000): *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Libri, Praha
- WERBLAN, Andrzej (1988): *Władysław Gomułka Sekretarz Generalny PPR*, Wydawnictwo „Książka i Wiedza“ RSW, Warszawa
- László Rajk a jeho společníci před lidovým soudem* (1949) Kulturní a propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ, Praha

11.2 Webové zdroje:

LUKEŠ Igor: *The Rudolf Slánský Affair: New Evidence*, in *Slavic Review*, (Spring 1999 Vol. 58, No. 1), online, dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2672994>, staženo dne 4. 1. 2016

KARSAI, László: *Crime and Punishment: People's Courts, Revolutionary Legality, and the Hungarian Holocaust*, on-line dostupné z:

<http://ece.columbia.edu/files/ece/images/karsai2.pdf>, staženo dne 28. 10. 2015

KAMIŃSKI, Łukasz: *Why did Gomułka not become a Polish Slansky?* In *InterMarium* (2004, vol. 7, No. 1), online, dostupné z:

<http://www.columbia.edu/cu/ece/research/intermarium/vol7no1/kaminski.pdf>, staženo dne 10. 11. 2015

The Case of László Rajk, in *The World Today* (1956, vol. 12, issue 6), online, dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/40393669>, staženo dne: 1. 1. 2015

Pražský web pro studenou válku, online, dostupné z:

<http://www.praguecoldwar.cz/kent.htm>, staženo 27. 12. 2015

The Institute for the History of the 1956 Hungarian Revolution, online, dostupné z:

<http://www.rev.hu>, staženo 27.12. 2015

Totalita.cz, online, dostupné z: http://www.totalita.cz/proc/proc_01_05.php, staženo dne 14. 4. 2016